





चांदोबा

ऑगस्ट १९९६

Rs 6

विश्व-समाचार :

स्पेन मधील राजकीय घडामोडी

स्पेनच्या जनतेची 'बदल व्हावा' अशी इच्छा होती. सन १९८२ पासून सत्तेवर असलेल्या सोशलिस्ट पार्टीला बरखास्त केले गेले. ३ मार्च रोजी स्पेनच्या संसदेच्या कनिष्ट सदनाची निवडणूक झाली. एकूण ३५० जागा होत्या. माजी प्रधान मंत्री फिलिप गोन्जालेज त्या पक्षाचे नेते होते. त्या सोशलिस्ट पार्टीला फक्त १४१ जागा मिळाल्या. जोस मारिया अज्नार यांच्या पॉप्युलर पार्टीला १५६ जागा मिळाल्या. अधिकार ग्रहण करण्यासाठी त्यांना अधिक २० जागांची आवश्यकता होती. 'कॅटलॅन नॅशनल पार्टी' ने १६ जागा जिंकल्या. 'बास्क नॅशनॅलिस्ट पार्टी' ने ५ जागा मिळविलेल्या होत्या. त्यांच्या मदतीने सरकार बनविण्यात आले.

सोशलिस्टांचा विरोध करण्याची अनेक कारणे आहेत. लाचखोरी हे एक प्रमुख कारण आहे. गृह-मंत्र्यांनी 'डेथ स्वार्डस्' च्या मदतीने विपक्षी दलाच्या 'बास्क नॅशनॅलिस्ट' च्या काही कार्यकर्त्यांना ठार केले. म्हणून त्यांना मंत्री-पदावरुन दूर व्हावे लागले. कॅटलॅन नॅशनॅलिस्ट पार्टीने शासन-पक्षाचे समर्थन करायला नकार दिला. पुन्हा निवडणुका करण्यावर त्यांनी आग्रह धरला. देशाची आर्थिक स्थिति जरी ठीक असली तरी बेकारीची समस्या ४० टक्क्यांनी वाढली. यामुळे देशातील युवक नाराज झाले. या सर्व कारणांमुळे शासन-पक्षाबद्दलचा असंतोष वाढत राहिला.

दुसऱ्या विश्वयुद्धाच्या (१९३९ ते १९४५) वेळी हुकुमशहा जनरल फ्रँको स्पेनचा शासक होता. स्पेनचा राजा देश सोडून पळून गेला. फ्रँकोने अशी घोषणा केली की त्याच्या मृत्यु नंतर स्पेन पुनः राजवंशाच्या ताब्यात जाईल, आणि राजकुमार जुवान कार्लोस त्याचा उत्तराधिकारी होईल. ही घोषणा सन् १९४७ मध्ये झाली. २८ वर्षांनी म्हणजे सन १९७५ मध्ये जनरल फ्रँकोच्या मृत्यु नंतर ही घोषणा अमलात आली.

१९७८ मध्ये स्पेनने आपली नवी घटना तयार केली. तीनुसार 'डेमोक्रॅटिक पक्षा' चे अॅडोल्फो स्वारेज प्रधान मंत्री बनले.

सन १९८२ मध्ये ज्या निवडणुका झाल्या, त्यात गोन्जालेजच्या नेतृत्वाखाली 'सोशलिस्ट वर्कर्स पार्टी' ला अपूर्व विजय प्राप्त झाला. त्यांनी आपल्या शासनाला सुरुवात केली. यानंतर दोनदा ज्या निवडणुका झाल्या, त्यात या पार्टीची लोकप्रियता कमी होत गेली. चवथ्या वेळी ही आपण प्रधान मंत्री व्हावे अशी गोन्जालेज यांची इच्छा होती. पण जनतेची तशी इच्छा नव्हती.

या विषयावरील चर्चा चालू असताना पक्षाचे उपनेता एकदा म्हणाले - "इतका कडु जय, आणि इतका नाजुक पराजय मी कधी पाहिला नाही!"





माथेफिरू गोविंद

सगळे म्हणतात, 'गोविंद मोठा गर्विष्ट आहे. पण आपल्या वरिष्ठांशी तो नम्रपणे वागतो, म्हणून आजपर्यंत प्रगति करीत आलेला आहे.' थोड्याच दिवसात राज-दरबारात त्याला चांगली नोकरी ही मिळाली.

या देशाचा राजा इंद्रकांत मोठ्या चिडचिड्या स्वभावाचा होता. एवढ्या तेवढ्या गोष्टीसाठी तो सरकारी नोकरांवर नाराज होई आणि त्यांना धमकावत राही. एक दिवशी अशाच काही कारणास्तव तो त्रस्त होता. अशात बिचारा अभागा गोविंद त्याच्या समोर आला. रागाने राजा त्याला म्हणाला - ''चालता हो, पुन्हा कधी तोंड दाखवू नकोस मला.''

गोविंदने आपल्या नशिबाला दोष दिला. तो विचार करू लागला की आता काय करावं.

मंत्री सुधीरला ही वार्ता समजली. गोविंदला आपल्याकडे बोलावून तो म्हणाला - ''तू तर चांगला शिकलेला आहेस, बुद्धिमान आहेस. राजाचं असं अकारण तुझ्यावर रागावणं मला मुळीच आवडलं नाही. माझ्या बरोबर चल, आपण राजाला कारण विचारू या.''

गोविंद तावडतोब म्हणाला - ''रागावला तर राजा, मी नाही. शक्य आहे, माझंच काही चुकलं असेल. आपल्या चुकीबाबत क्षमा मीच मागितली पाहिजे. कशी क्षमा मागूं याबाबत आपण मला सल्ला द्याल?''

सुधीर राजाकडे आला नि म्हणाला - ''महाराज, साध्या भोळ्या लोकांवर एवढ्या तेवढ्यासाठी आपण रागावता हे बरं नव्हे. ही फार वाईट सवय आहे. आपल्या या सवयीमुळे आपण अनेकांना दुःखी बनवलं आहे. गोविंद फार चांगला आणि नम्र सेवक आहे. काही ही कारण नसताना आपण त्याच्यावर रागावलात. बिचाऱ्याला फार वाईट वाटतंय.''

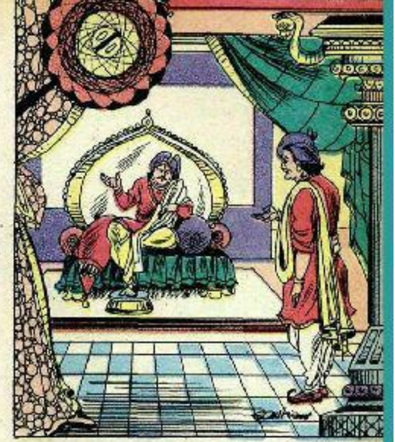
लक्ष्मी कामत

राजा इंद्रकांत थोडा वेळ काही बोलला नाही. नंतर म्हणाला - ''खरंच, मी उगाच रागावलो गोविंदवर. मीच त्याची समजूत काढली पाहिजे. पण उलट माझीच क्षमा मागण्याच्या विचारात तो आहे, यावरून त्याची नम्रता स्पष्ट दिसून येते. त्याची जेवढी प्रशंसा करावी तेवढी थोडीच आहे. गोविंदला काही तरी बक्षिस दिलं पाहिजे. सीतापुर गावात ग्रामाधिकाऱ्याची नियुक्ति करायची आहे. या जागेवर मी गोविंदची नेमणूक करतो. ठीक आहे?''

अशा रीतीने गोविंद सीतापुरचा ग्रामाधिकारी बनला. अनेक दिवस तो राज-दरबारातील अधिकाऱ्यांची सेवा करीत राहिला. कधी कोणाच्या विरुद्ध त्याने 'ब्र' काढला नाही. मंत्री आणि राजा यांच्यावर तो नेहमी आपली स्तुति-सुमने उधळी. तोच त्याचा एक दिनक्रम बनून गेला. तो गावचा सर्वात वरिष्ठ अधिकारी होता. गावात तो म्हणेल त्याला कोणी विरोध करीत नसे.

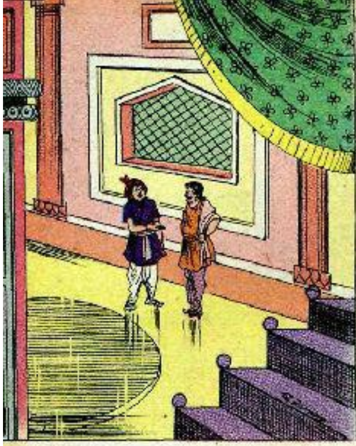
गांवाशी संबंधित कामे करण्यात त्याचा सल्लागार होता रमेश. तो मोठा बुद्धिमान आणि निष्कपटी होता. तो कधी ही कोणाच्या भानगडीत पडत नसे. आपलं काम तो बिनचूक व व्यवस्थितपणे करी. निःस्वार्थपणे तो आपलं काम करीत असे.

रमेशच्या सल्ल्यानुसार गोविंदने काही काळ चांगल्या रीतीने गांवकऱ्यांची सेवा केली. गावचा सर्व कारभार उत्तम चालू राहिला.



गोविंद मधून मधून गावातील प्रमुखांना बोलवी आणि आपल्या शासनाबाबत त्यांचे विचार जाणून घेई. एक दिवशी सर्वांनी मुक्तपणे सांगितले - ''जोपर्यंत रमेशच्या सल्ल्यानुसार आपण काम कराल, तोपर्यंत आपणास काही ही त्रास होणार नाही. आपण समर्थपणे शासन करीत रहाल.'' गोविंदला हे बोलणं मुळिच आवडलं नाही. त्याला फार वाईट वाटलं. रमेशला बोलवून त्याने प्रश्न केला - ''आपल्या गावची परिस्थिति आता खूप सुधारली आहे. पण त्याचे श्रेय मला की तुझ्या सल्ल्याला?''

रमेश हसून म्हणाला - ''पूर्वी जे ग्रामाधिकारी होते, त्यांना ही मी सल्ला देतच असे. सल्ला योग्य आहे की नाही हे जाणण्याचे सामर्थ्य ग्रामाधिकाऱ्यात असायला पाहिजे. मला वाटतं सल्ल्यात काही विशेष नसते. खरं सामर्थ्य तर आपलं!''



गोविंदला यामुळे संतोष वाटला नाही. रमेशचा सल्ला मानण्यातच ग्रामाधिकाऱ्याचे कल्याण आहे असा रमेशचा आशय असावा असं त्याला वाटलं. या परिस्थितीत बदल व्हावा असा त्याने निश्चय केला. थोडी चौकशी केल्यावर त्याला समजले की गावातील शकुनी व रमेश हे एकमेकांचे शत्रु आहेत.

एक दिवशी गोविंद रमेशला म्हणाला - "कोणा ही एकाचा सल्ला योग्य की अयोग्य हे सांगणे कठिण आहे. मला वाटतं इथून पुढे मी शकुनीला पण सल्ला विचारीत जावा."

"जोपर्यंत आपली विवेक-बुद्धि जागृत आहे, तोपर्यंत कोणाचा ही सल्ला योग्यच सिद्ध होईल !" रमेशने आपला विचार सांगितला. त्या दिवसापासून गोविंद रोज शकुनीशीच सल्ला-मसलत करू लागला.

शकुनी तसा बुद्धिमान होता, पण त्याच्यात अहंकार गुण अधिक होता. त्याला वाटू लागले - 'मी ग्रामाधिकाऱ्याचा सल्लागार आहे. तेव्हा लोकांनी मला तसा मान दिला पाहिजे.' त्याने रमेश जवळ आपला विचार बोलून दाखवला - "आपण दोघे ग्रामाधिकाऱ्याचे सल्लागार आहोत. म्हणून ग्रामाधिकाऱ्याच्या कचेरीत आपल्या दोघांना स्वतंत्र खोल्या मिळाल्या पाहिजेत. आपण गोविंदकडे तशी मागणी करू या."

"सल्ला देणं म्हणजे काय मोठं काम थोडंच आहे? त्यासाठी स्वतंत्र खोली काय करायचीय? हा आपला विचार तू सोडून दे झालं." रमेशने आपला विचार सांगितला.

त्या दिवशी संध्याकाळी शकुनी गोविंदला भेटला आणि म्हणाला - "मला वाटतं, आपल्याला सल्ला देण्याचं काम मोठं महत्त्वाचं आहे. म्हणून आपल्या कचेरीत माझ्यासाठी एक खोली असावी. पण रमेशच्या दृष्टीने सल्ला देणं हे काही मोठं महत्त्वाचं काम नाही. तो म्हणतो, सल्ला देणं हे काही काम थोडंच आहे. त्याच्या दृष्टीने सल्ल्याला काही किंमत नाही."

"त्याचं म्हणणं बरोबर आहे. हल्ली मी फक्त तुलाच सल्ला विचारतो. त्याला तर मी काही विचारीतच नाही. म्हणून त्याला तुझा हेवा वाटणे साहजीक आहे. तुम्हा दोघांसाठी माझ्या कचेरीत आजच एकेक खोलीची व्यवस्था करतो. पण सल्ला मात्र मी तुझाच घेत जाईन." गोविंद म्हणाला.

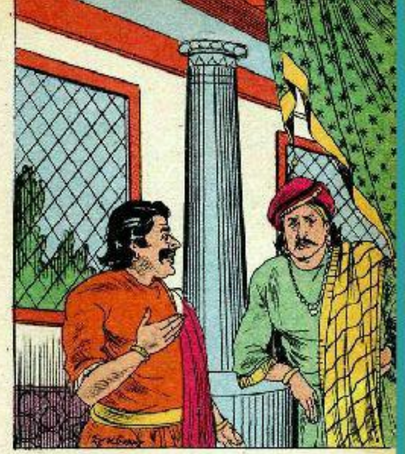
"रमेशला तर स्वतंत्र खोली नकोय. मग त्याला कशाला देतोयस?" शकुनीने विचारले.

"मी पक्षपात करतोय असं कुणाला वाटू नये." गोविंद म्हणाला.

त्या दिवसापासून शकुनीचा भाव वाढला. त्याने गोविंदला सांगायला सुरुवात केली - "ग्रामाधिकारी गावाचा राजा असतो. त्याच्यात अहंकार असलाच पाहिजे. भेटेल त्याच्याशी त्याने बोलू नये. कोणाशी ही हसून बोलू नये. कुणी नमस्कार केला तर त्याच्याकडे पहावं नि गप्प बसावं. नोकरांना नेहमी धमकावीत रहावं. गर्विष्ट असतील त्यांना समजाऊन सांगितलं पाहिजे."

गोविंद स्वतः अहंकारी होता. त्याला शकुनीचा सल्ला आवडला व त्याप्रमाणे अंमल-बजावणी सुरू झाली. तरी पण कोणी त्याला उलट प्रश्न करायला धजेना. त्यामुळे गोविंद अधिकच धाक-दपटशा दाखवू लागला. लोकांशी वागण्याची त्याची पद्धत बदलून गेली. सर्व जण त्याला घाबरत, कारण राजाशी त्याचे संबंध चांगले होते.

परंतु रमेशचा गोविंदशी व्यवहार निराळ्या प्रकारचा होता. गोविंद प्रतिनमस्कार करीत नाही असे जेव्हा त्याने पाहिले, तेव्हा त्याने नमस्कार करायचे सोडून दिले. गोविंदने त्याला सल्ला मागितला नाही, रमेशने सल्ला देण्याचे सोडून दिले. एक दिवशी गोविंद चिडून रमेशशी बोलू लागला, तेव्हां त्याने स्पष्ट सांगून टाकले - "मी चूक काय केली ते मला अगोदर सांगा. तुम्ही



मला अकारण दोष दिला, तर मी गप्प बसणार नाही. राजाकडे जाऊन तक्रार करीन."

हे ऐकून गोविंद घाबरला. रमेशवर नाराज होत म्हणाला - "सांग, काय तक्रार करशील माझ्या विरुद्ध?"

रमेशने काही बोलायला सुरुवात करताच आणखी रागावून गोविंद म्हणाला - "तुझी ही बडबड ऐकून माझा काय फायदा होणार आहे? मला मुळिच तुझ्या गोष्टी ऐकायच्या नाहीत. इथून पुढे माझ्याशी बोलत जाऊ नकोस."

रमेश म्हणाला - "तुम्ही विचारलत म्हणून मी उत्तर दिलं. तुमची इच्छा नसेल तर यापुढे मुळिच बोलणार नाही मी तुमच्याशी." आणि रमेश तेथून निघून गेला.

यानंतर रमेशने गोविंदशी बोलायचंच



सोडून दिले. आतां गोविंदच्या रागाचा पारा अधिकच चढला. पण काय करावं हे मात्र त्याला सुचेना. त्याने शकुनीला सल्ला विचारला. तो म्हणाला - ''या गावाच्या लोकसंख्येचा संपूर्ण हिशोब रमेशपाशी आहे. आपण त्याला कळवा की आपणास काही शंका आहेत, व त्या दूर करणे हे त्याचे कर्तव्य आहे. मग निरुपाय होऊन त्याला आपल्याशी बोलावेच लागेल.''

गोविंद म्हणाला - ''ते कसं बरं शक्य आहे? प्रथम मी त्याच्याशी कसा बोलू? त्यात माझी मानहानि नाही का?''

यात मानहानीचा प्रश्नच कुठे येतो? आपल्या नोकराला पाठवून तुम्ही त्याला बोलवून घ्या.

आपल्या सेवकाकडून गोविंदने रमेशला निरोप दिला. आपल्या काही शंका दूर करण्यासाठी त्याने स्वतः यावे असे कळवले. रमेशने सेवकातर्फेच शंकांचे समाधान लिहून पाठविले. गोविंद शकुनीला म्हणाला - ''या रमेशचं डोकं फिरलय!''

''आपण फार चांगुलपणा दाखवताय. एकदा आपल्या अधिकाराची चुणूक त्याला दाखवा. झकत धावत-पळत येईल तो!'' शकुनीने सुचवले.

त्या दिवसापासून रमेशचे भाग्य फिरले. त्याची घरपट्टी व शेत-सारा वाढविण्यात आला. त्याच्या शेताचे पाणी तोडण्यात आले. आपल्या धान्याचे योग्य मूल्य त्याला मिळेनासे झाले. परंतु सर्व अन्याय रमेश मुकाट्याने सहन करीत राहिला.

काही दिवसांनी रमेशच्या मुलीचे लग्न झाले. निमंत्रण देण्यासाठी तो गावात सर्वांकडे गेला. गोविंदला फक्त निमंत्रण-पत्रिका तेवढी पाठवली. गोविंदला वाटलं - जाणून बुजून आपला अपमान केला जातोय. रमेशला एकाद्या लफड्यात गोवायची कल्पना त्याच्या मनात आली.

नोकर आणि गावातील काही लोकांकडून रमेश पर्यंत ही वार्ता पोचली. राजाचा प्रमुख सल्लागार सुधीर त्याचा जवळचा नातेवाईक होता. रमेश राजधानीत गेला आणि गोविंदच्या सर्व अन्याय-कथा त्याने सुधीरला सांगितल्या.

सगळं ऐकून सुधीर म्हणाला - ''गोविंदची इथ पर्यंत मजल गेली? इथं तर कुत्र्यासारखा शेपूट घालून बसायचा. आणि आता असे अत्याचार सुरू केले तर त्याने? तू चिंता करू नकोस. मी अशी तजवीज करतो की त्याची नोकरीच संपुष्टात येईल.''

सुधीरच्या या बोलण्यावर हसून रमेश म्हणाला - ''यामुळे प्रश्न सुटणार नाही. अधिकाराच्या नशेत अपराध करणारांना काही धडा मिळावा अशी आपण काही तरी उपाय-योजना करा.''

होकारार्थी मान हलवीत सुधीर म्हणाला - ''राजा इंद्रकांत पण मोठा घमेंडखोर आहे. हल्ली त्यांची तब्येत बरी नसते. राज्यकारभाराची सर्व कामे राजकुमार चंद्रकांतच पाहतो. चंद्रकांत मोठा समर्थ, बुद्धिमान आणि विनयशील आहे. पित्याच्या चुकांबद्दल त्याला फार वाईट वाटते. तुझा प्रश्न सोडविण्याचा मार्ग त्यालाच सुचेल.'' सुधीर रमेशला राजकुमाराकडे घेऊन गेला. सगळं काही ऐकून चंद्रकांत म्हणाला - ''राजकर्मचारी आणि सर्व ग्रामाधिकारी गोविंदला आपला आदर्श मानतात. अलीकडे सर्वच गर्विष्ट नि माथेफिरु बनलेले दिसतात. यांना सुधारण्याचा एकच मार्ग मला दिसतोय. मी तुझ्या गावी येतो. फार दिवसांपूर्वीची गोष्ट आहे. एकदा माझे वडील गोविंदवर उगाचच रागावले होते. आपल्या वडिलांतर्फे मी त्याची क्षमा मागेन. यामुळे गोविंद मध्ये आपोआप सुधारणा होईल असे मला वाटते.''

रमेश म्हणाला - ''पण आपण संस्कृत मधे क्षमा मागा, मी त्याचे भाषांतर करून गोविंदला सांगेन. त्याला कुठे संस्कृत येतेय?''



रमेश असं का म्हणतोय हे चंद्रकांतच्या लक्षात आलं. तो मनातल्या मनात हसला. नंतर राजकुमार आणि सुधीर सीतापुरला गेले.

सर्वांना एकत्र पाहून आता गोविंद घाबरला. चंद्रकांतची बोलण्याची पद्धत पाहून त्याचे भय कमी झाले. राजकुमार स्वतः आपली क्षमा मागायला आले आहेत हे जेव्हा त्याला समजले, तेव्हा त्याच्या अहंकाराने डोळे वर काढले. त्याला वाटले की आता रमेश निश्चित हारणार! ग्रामाधिकाऱ्याच्या कचेरीत राजकुमार, सुधीर, रमेश, शकुनी, गोविंद व गावातील काही प्रमुख मंडळी एकत्र आली.

जरा गळा साफ करीत चन्द्रकांत म्हणाला - ''माझ्या वडिलांनी ज्या चुका केल्या त्या सुधारण्याचा मी प्रयत्न करीत आहे. राजा-

तर्फे मी गोविंदची क्षमा मागतो. गुरुकुलात असताना माझे सर्व अध्ययन संस्कृत मधेच झाले. त्यामुळे तुमच्यापुढे लोक-भाषेत बोलायला मला अमळ संकोचच वाटतो. म्हणून जे काही सांगायचंय ते मी संस्कृत मधेच सांगतो. रमेश त्याचे भाषांतर करून गोविंदला सांगेल."

शकुनि गोविंदच्या कानात कुजबुजला - "राजकुमार मोठा बुद्धिमान दिसतोय. आता तरी रमेशला निरुपायास्तव तुझ्याशी बोलायलाच लागेल की नाही?"

राजकुमाराची विनयशीलता पाहून गोविंदला मोठा संतोष वाटला. चंद्रकांत संस्कृत मधे जे काही बोलला, रमेशने त्याचे भाषांतर खुणांच्या भाषेत करायला सुरुवात केली. गोविंदला ही भाषा समजणे कठिण झाले आणि तो राजकुमाराला म्हणाला - "महाराज, याचा गर्व पहा. 'माझ्याशी बोलू नको' असे मी याला सांगितलं, म्हणून हा खुणांची भाषा बोलतो आहे. आपण समोर आहात, तरी ही याच्यात काही सुधारणा होतीय का पहा."

चंद्रकांत उत्तर देत म्हणाला - "अहंकार आणि आत्मविश्वास यांच्यात फरक आहे. 'आपणाशी बोलू नको' असे ज्याने सांगितले त्याच्याशी न बोलणे हा आत्मगौरव आहे. राजकुमार असून ही मी तुझी क्षमा मागायला आलो. तू रमेशला म्हणालास - 'माझ्याशी बोलू नकोस' ही एक मोठी चूक आहे. आपल्या चुकीबद्दल तुला मुळिच पश्चात्ताप होत नाही, त्याची क्षमा मागायची तुझी तयारी नाही, हा तुझा गर्वच नाही तर काय? मला वाटतं, तू मोठा गर्विष्ट आहेस."

राजकुमाराने आपल्याला चाबकाने मारलंय असं गोविंदला वाटलं. तो लज्जित होऊन म्हणाला - "चूक केली, म्हणून क्षमा मागण्याची गरज नाही. चूक झाल्याचे लक्षात येणे पुरेसे आहे! आपल्या दोघांच्यातील प्रश्न सुटला हे बरं झालं."

राजकुमाराकडून मिळालेले ज्ञान गोविंदने चांगले पचवले. नंतर कोणत्या ही अहंकारी माणसाशी त्याला सामना करावा लागला नाही.





१२

(विदेशात रूपधरला अनेक संकटे झेलावी लागली. तो जेंव्हा स्वदेशात पोचला, तेंव्हा त्याच्या मुलाने आपल्या पित्याचा तपास करण्याचा निश्चय केला. रूपधरच्या पत्नीशी विवाह करण्याच्या हेतूने आलेले राजकुमार त्याच्याच घरात तळ देऊन बसले. ते तेथून निघायचे नावच घेईनात. रूपधरचा मुलगा धीरमतीला त्यांचे हे वागणे मुळीच आवडेना. त्याने ही अडचण निवारण्यासाठी एक सभा बोलावली. परंतु यामुळे काहीच फायदा झाला नाही. त्यामुळे आपल्या पित्याची चौकशी करण्यासाठी तो नौकेतून इथाकाहून पैयासकडे जायला निघाला.) - यानन्तर

धीरमतीची नौका दुसऱ्या दिवशी पैयासच्या किनाऱ्याला लागली. वाटेत, 'आपल्याला सफलता मिळेल की नाही' याबद्दलच धीरमती राहून राहून विचार करत होता. जर आपल्याला यश मिळाले नाही, तर पुढे काय करावे याबद्दलही तो चिन्तित होता. आपल्या शत्रूंना घराबाहेर कसे हाकलावे व त्यांच्यापासून आपल्या आईचे कसे रक्षण करावे याचाही तो विचार करत होता. 'वडील जिवन्त असल्याची पक्की वार्ता समजली तर किती बरे होईल? त्यांच्या अुपस्थितीमुळे घरघुसे शत्रु आपोआप पळून जातील अन् आपल्या डोक्यावरचा हा भार अुतरेल' असे त्याला वाटले. आपल्या वडिलांच्या पराक्रमाबद्दल ऐकलेल्या कथा तो आठवत राहिला.

तो पैयासच्या किनाऱ्यावर पोचला, तेंव्हा लोक समुद्रतटावर वरुण देवासाठी काळ्या बैलांचे बळी देत होते. त्या लोकांचे नअू गट असून प्रत्येक गटात पाचशे माणसे

होती. तटावर नऊ चुली पेटलेल्या असून त्यांवर तऱ्हेतऱ्हेची पक्वान्ने शिजत होती. धीरमतीच्या नाविकांनी शीड अुतरवले अन् नाव पाण्याबाहेर ओढून आणली. धीरमतीबरोबर आलेला वृद्ध सहनही किनाऱ्यावर अुतरला. ते दोघे पायी चालू लागले. तेथील लोकांकडे नीट निरखून पहात ते पुढे जात राहिले.

"आता आपण नवद्योतला भेटायला जात आहोत. आपण कोणत्या कामासाठी आलोय, हे तू त्याला निःसंकोचपणे सांगून टाक. आपल्या पित्याची माहिती विचार त्याला. त्यांना रूपधरबद्दल अलिकडे काही कळलं का वगैरे नीट विचार. तो जिवन्त आहे की मेलाय, मेला असेल, तर केंव्हा मेला? त्याला त्याच्याबद्दलची आणखी काही माहिती आहे का? इ. अगदी स्पष्ट पणे विचार. त्याला जे काही माहीत असेल, ते तो अगदी खरंखरं सांगून टाकेल. तो सत्य गोष्टी लपवणाऱ्यांपैकी नव्हे. अगदी सज्जन आहे तो. त्याला तू स्वतः विचारणंच बरोबर होईल." सहनने धीरमतीला सांगितले.

"मी तर अजून एक मुलगाच आहे. मोठ्या माणसांशी कसं बोलावं, वागावं हे मला कळत नाही अजून. त्यामुळे भीती वाटतेय मला." धीरमतीने आपली असमर्थता प्रकट केली.

पण धीर देत त्याला सहन नवद्योत आपल्या पुत्रांसह बसलेल्या ठिकाणी घेअून गेला. नवख्या लोकांना येताना पाहून नवद्योतच्या मुलांनी पुढे होअून त्यांचे स्वागत केले. नंतर नवद्योत जवळच मअू कातडी पसरून त्यांनी या दोघांना त्यांवर बसवले व काही खाद्य पदार्थ व द्राक्षाचा रसही त्यांच्यासमोर ठेवला.



सहन व धीरमतीने पोटभर भोजन केल्यावर नवद्योतने पाहुण्यांना विचारले, "हं, आता सांगा बरं तुम्ही कोण आहात? कोणत्या देशचा समुद्र पार करून आलात इथं? की आणखी कुठे पुढे जाता जाता काही काळासाठी इथं थांबले आहात?"

धैर्य एकवटून आता धीरमती अुत्तरला, "महाराज, आम्ही इथाकाचे रहिवासी. स्वतःच्या वैयक्तिक कामासाठी आलोय मी इथं. युद्धात ट्रोजन लोकांबरोबर लढाई केलेल्या रूपधरबाबत माहिती विचारायला आलोय मी आपणाकडे. ते माझे वडील. युद्धात भाग घेतलेल्या सर्वांबद्दल आतापर्यंत सर्वांना सर्व माहिती मिळाली आहे. पण माझ्या पित्याबद्दल मात्र काहीच वार्ता नाही. ते वारल्याचं आपणाला निश्चित माहीत असेल, तर अगदी सरळ सांगून टाका. आपण सर्वांनी रणक्षेत्रावर किती संकटं झेलली असाल! कृपा करून माझ्या बाबांबद्दल जी काही माहिती असेल, ती सांगा. मी त्यांच्या व आपल्या मैत्रीबद्दल बरंच काही ऐकलेलं आहे. आपण दोघांनी रणक्षेत्रावर केलेल्या वीरोचित कार्याबद्दलची सर्व माहिती मिळाली आहे मला. पण आपण दोघं एकमेकांना केंव्हा दुरावलात, हे मात्र कळलेलं नाही अजून."

नवद्योत धीरमतीला म्हणाला, "बघ बेटा, तुझ्या बोलण्यामुळे घडलेल्या साऱ्या घटना पुन्हा डोळ्यासमोर अुभ्या राहू लागल्या. वज्रकायच्या नेतृत्वाखाली आम्ही इथून जहाजातून जाअून ट्रॉय शहर वेढलं. नअू वर्षं पर्यन्त घनघोर युद्ध झालं. आमच्यापैकी कित्येक योद्धयांनी धारातीर्थी देह ठेवले. त्या साऱ्या घटना सांगायला लागलो, तर फार वेळ लागेल. त्या नअू





वर्षात आमच्यावर फार संकट आली. आम्ही स्वत:सुद्धा कित्येकदा मरता मरता वाचलो. केवळ भगवन्ताच्या कृपेनंच वाचवलं आम्हाला. आम्हाला विजय मिळाला. मी अगदी आव्हान देअून सांगू शकतो, की तुझ्या पित्याच्या तोडीचा वीर दुसरा कोणीच नव्हता. आम्हा दोघात कधीच कसला मतभेद अुपस्थित झाला नाही. दोघांचीही विचारपद्धती सारखीच असे. आमची मतं सारखी असत. पण शेवटी व्हायचं ते झालं. परत येताना आमच्यात झगडे सुरू झाले. सम्राट अन् प्रताप यांच्या भिन्न-भिन्न मतप्रणालींनी अगदी टोक गाठलं. दोघांनी एकमेकांना आव्हान दिलं. अुरलेल्या साऱ्या योद्धयांच्यातही दोन गट पडले. सर्वजण आपापल्या इच्छेनं त्या दोघां भावांपैकी आपल्याला हव्या त्या पक्षात सामिल झाले. दुसऱ्या दिवशी अर्ध्याहून अधिक लोक नौकांमधे बसून प्रतापबरोबर निघाले. बाकी सारे सम्राटाबरोबर देवदर्शनासाठी तिथेच थांबले. आम्ही टेनेडोसला पोचल्याबरोबर रूपधर म्हणू लागला की, 'मी आपला स्वतन्त्रपणे निराळा जातो ! त्याच्याबरोबर काही वीरही निघून गेले. मी, देवमय अन् इतर काहीजण सरळ घरी निघून आलो. खरा प्रकार हा असा घडला. तेंव्हा बेटा, बाकी हकिकत मला काहीच माहीत नाही. मी असं मात्र अैकलंय की वज्रकायचा मुलगा नवयोध आपल्या साथीदारांसह सुरक्षित पोचला अन् अुरलेले सारे योद्धेही सकुशल आपापल्या घरी पोचले.''

''सम्राटही स्वदेशी पोचला. पण अजबलनं सम्राटाच्या पत्नीला आपल्याकडे वळवून घेतले अन् त्याची निर्घृण हत्या केली. तुला हे बहुधा समजलंच असेल की, सम्राटाचा मुलगा मोठा साहसी अन् योग्य असून त्यानं संधी साधून अजबलला मारून टाकलं अन् आपल्या पित्याच्या हत्येचा सूड घेतला.''

धीरमतीने अुदासपणे नवद्योतला म्हटले, ''तो तर मोठाच भाग्यवान म्हणायला हवा. मी कधी तसा बनेन, हे माहीत नाही मला. माझ्या घरात काही बदमाश तळ देअून राहिले आहेत. अन् आमच्यावर अत्याचार करत आहेत. आमचं घरच पोखरून काढत आहेत ते. त्यांना मी हाकलून देअू शकेन की नाही, कुणास ठाअूक !''

''होय बेटा, तुझ्या घरात असलेल्या बदमाशांबद्दल मीही ऐकलंय. पण तू का गप्प राहून त्यांचे अत्याचार सहन करत आहेस? शेवटी ते सारे तुझे शत्रूच तर आहेत. त्या बुद्धिमती देवीची तुझ्यावरही कृपा असेल, तर तू त्या सगळ्या अत्याचारींना नेस्तनाबूत करायचा दिवस ही लवकरच येईल.'' नवद्योत त्याला धीर देत म्हणाला.

बोलता-बोलता संध्याकाळही सरत आली. धीरमती परत जायला निघाला. पण नवद्योतने त्याला जाअू दिले नाही. तो म्हणाला, ''अरे रूपधरचा मुलगा आज रात्री नावेत झोपणार? मुळीच नाही. माझं घर ते तुझंही नव्हे का? माझ्याकडे काय अंथरूणपांघरूण कमी का आहे?'' अन् तो धीरमतीला आपल्या घरात घेअून गेला.

इतर नाविकांची खुशाली जाणून घेण्यासाठी सहन मात्र नौकेकडे निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी धीरमती लवकरच अुठला अन् स्नान करून त्याने कपडे बदलले. त्याला प्रतापकडे घेअून जाण्यासाठी एका घोडागाडीची व्यवस्था करण्यात आली. खाण्याचीही सामग्री बरोबर घेअून नवद्योतचा एक मुलगा धीरमतीबरोबर गाडीत चढला. दोन दिवसांनी ते सर्वजण प्रतापकडे पोचले.

बरोबर त्याच वेळी प्रताप आपल्या मुलीचा विवाह वज्रकायच्या मुलाशी लावून



द्यायला निघाला होता. या विवाहासाठी आसपासच्या प्रदेशातले खूपसे लोक तेथे आले होते. एका मोठ्याशा मैदानात जेवणावळ चालू होती. काही करमणुकीचे कार्यक्रमही चालू होते. इतक्यात प्रतापचा अंगरक्षक तेथे येअून म्हणाला, ''महाराज, आत्ताच दोन तरूण गाडीतून अुतरले आहेत. त्यांना इथे आत बोलावू, का आणखी कुठे जायला सांगू?''

प्रताप रागावून म्हणाला, ''तू इतका मूर्ख असशीलसं वाटलं नव्हतं. आम्ही लोक जेंव्हा परक्या देशात गेलो, तेंव्हा तिथल्या अपरिचित माणसांनी आमचं खूप चांगलं स्वागत केलं होतं. ताबडतोब जाअून तू त्या दोघांना इकडेच घेअून ये.''

थोड्या वेळातच धीरमती व नवद्योतचा मुलगा असे दोघे जण तेथे पोचले. तिथले

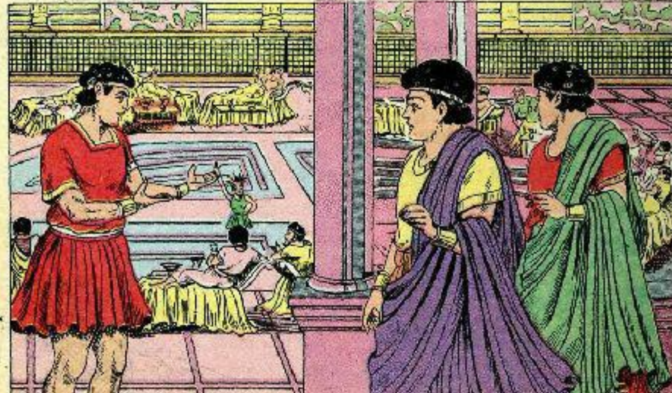
सारे वातावरण पाहून त्यांना मोठे आश्चर्य वाटले.

असे वाटत होते की सूर्य अन् चन्द्र दोन्हीही इथे एकाच वेळी प्रकाशत आहेत! नोकर त्यांना स्नानासाठी बोलावून घेऊन गेला व त्यांना नवी वस्त्रेही दिली गेली. भोजनासाठी दोघांना प्रतापजवळच बसवण्यात आले. प्रताप त्यांना म्हणाला, "मुलांनो, तुम्ही दोघेही अगदी राजपुत्रासारखे रुबाबदार दिसत आहात. प्रथम भोजन अुरका, अन् मग मी तुम्ही कोण आहात, कुठून आलात वगैरे चौकशी करतो."

भोजनानन्तर धीरमती आपल्या दोस्ताच्या कानात हळूच कुजबुजला, "पाहिलंस, इथे किती सोनं अन् चान्दी आहे!" प्रतापने हे बोलणे ऐकले. तो म्हणाला, "मुलांनो, अरे नाना देशात फिरून ही संपत्ती गोळा केलीय मी. परंतु ट्रोजन युद्धात माझे कित्येक साथीदार मारले गेले. ते जिवन्त असते, तर ही संपदा नसूनही मी अधिक सुखात राहिलो असतो. त्यांच्या आठवणींनं अजूनही कधीकधी मला रडू येतं. विशेषतः रूपधरची आठवण आली, की मला झोपच लागत नाही. माझीच जर अशी अवस्था आहे, तर त्याच्या बिचाऱ्या बायको, मुलावर काय प्रसंग ओढवला असेल! ते किती आतुरतेनं त्यांची वाट पहात असतील! किती जीव तडफडत असेल त्यांचा रूपधरच्या भेटीसाठी!" प्रताप काळजी दर्शवत बोलला.

त्याचे बोलणे ऐकल्याबरोबर धीरमतीचे दुःख अुफाळून आले. तो डोळे पुसत असतानाच भुवनसुंदरी तेथे आली.

धीरमतीला पाहिल्याबरोबर ती म्हणाली, "हा कोण आहे, ते माहीत नाही मला. पण



दिसायला हा हुबेहूब रूपधरसारखाच दिसतोय नं?"

धीरमतीकडे निरखून पहात प्रतापही म्हणाला, "हो हो! अगदी बरोबर बोललीस तू."

नवद्योतचा मुलगा प्रतापला म्हणाला, "महाराज, तुमचा अंदाज अगदी खरा आहे. रूपधरचाच मुलगा आहे हा! रूपधर नसल्यानं याचं घर अुजाड झाल्यासारखं झालंय. मोठ्या अडचणीत सापडलाय तो. आपण कदाचित योग्य सल्ला देअू शकाल, म्हणून माझ्या बाबांनी, नवद्योतनी याला आपणाकडे पाठवलंय."

"किती विचित्र आहे हे सारं! रूपधरचा मुलगा आज माझ्या घरी आलाय!" असे म्हणून प्रतापने रूपधरबद्दल कित्ती गोष्टी सांगितल्या.

आपल्या शरीरावर जखमांच्या खोट्याच खुणा करून ग्रीक शिबिरातून पळून आलेल्या गुलामाचं रूप धारण करून ट्रॉय शहरात शिरणं, इ. घडलेल्या गोष्टी सांगून भुवनसुंदरी म्हणाली की, त्याच्या त्या वेषातही मी ओळखलं त्याला! सर्वजण ट्रोजनांवर हल्ला करण्यासाठी लाकडी घोड्यात तयार होअून बसले असताना, रूपधरचं त्या सर्वांची नावं घेअून हाका मारणं, अन् ते बाहेर यायला अुतावीळ झाले असताना त्यांना रूपधरचं अडवणं वगैरे सर्व हकिकती प्रताप व भुवन सुंदरीने मोठ्या रोचक पद्धतीने सांगितल्या.

सर्व ऐकल्यानन्तर धीरमती म्हणाला, "महाराज, मी आपल्या पित्याच्या चौकशीसाठीच आपणाकडे आलोय. आपणाला जे काही माहीत असेल, ते सारं न लपवता सांगा."

"मला माहीत असलेलं सारं काही जरूर सांगेन. मी इजिप्त देशात अडकलो होतो. समुद्रावर फिरत रहाणारा एक म्हातारा मला भेटला. त्यानं अनेक योद्ध्यांबद्दल सांगता सांगता मला असं सांगितलं की रूपधरचे सारे साथीदार नाहीसे झाले अन् सध्या तो स्वतः कुठल्याशा बेटात कैदी बनून सम्मोहिनीच्या ताब्यात अडकला आहे."

क्रमशः



'चांदोबा'च्या बातम्या

अति विचित्र हास्य

सुप्रसिद्ध 'गिन्नीज बुक ऑफ रेकॉर्ड्स्' च्या धर्तीवर रिप्लेस संस्था जगातील काना-कोपऱ्यातील चित्र-विचित्र घटनांचे संकलन करते आणि त्या 'रिप्लेस बिलीव्ह इट ऑर नॉट' नावाच्या पुस्तकात प्रकाशित करते. यात अनेक असे विषय असतात, ज्यांच्यावर आपला विश्वास बसत नाही. रिप्लेस संस्था अमेरिकेतील हास्यप्रिय नगरी टेक्सासच्या नागरिकांसाठी एक हास्य-स्पर्धा आयोजित करीत आहे. जो कोणी अतिशय विचित्र रूपाने हसेल त्याला १५० डॉलर (म्हणजे सुमारे १५ हजार रुपये) चे बक्षिस दिले जाईल. या स्पर्धेत ज्यांना भाग घ्यावयाचा असेल, त्यांनी रिप्लेस संस्थेला फोन करायचा आणि फोनवर हसून दाखवायचं. हे हास्य ध्वनिमुद्रित केले जाईल. त्याचे हास्य अतिविचित्र ठरेल त्याला बक्षिस दिले जाईल.

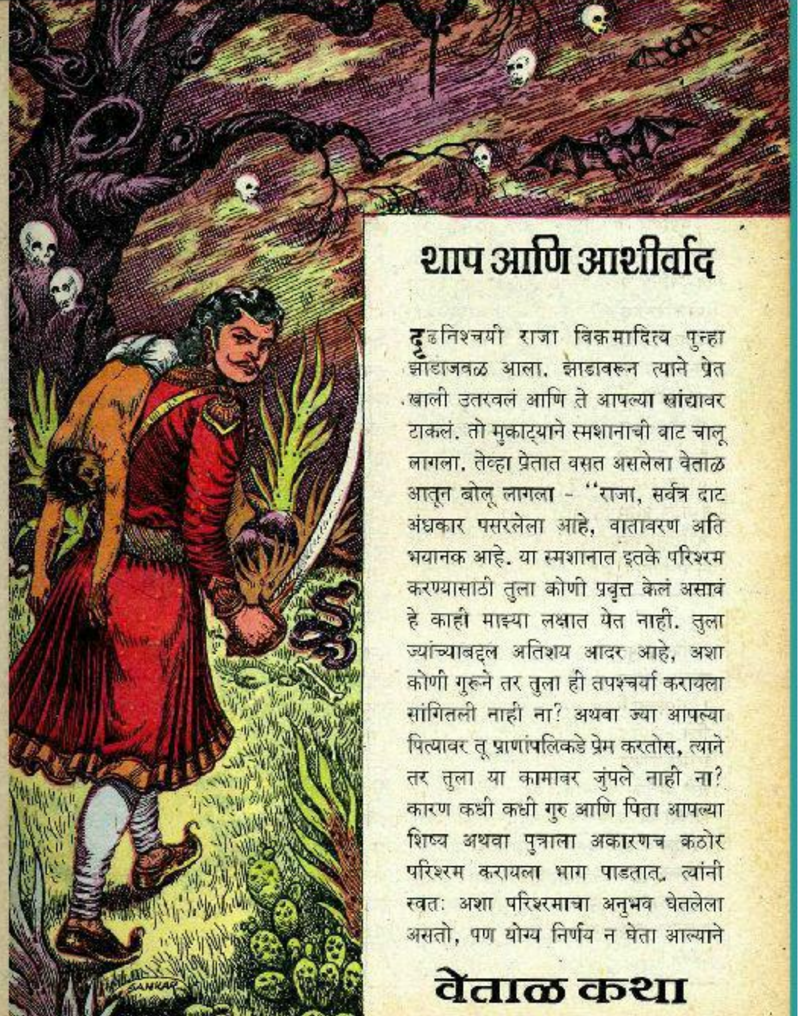
कुत्रा कोर्टात

अमेरिकेतील लॉस-एंजेलिस शहरात हेराल्ड मार्श नावाचे एक वकील राहतात. गेली तीन वर्षे त्यांनी एक कुत्रा पाळलेला आहे - 'डेविल मार्श'. ते जेव्हा-जेव्हा हॉटेलात जातात, तेव्हा आपल्या कुत्र्याला बरोबर घेऊन जातात. एक दिवशी हॉटेलच्या मालकाने कुत्र्याला मनाई केली. हॉटेलच्या मालकाचे म्हणणे असे की आरोग्य विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी तसा नियम केलेला आहे. बस, वकील हेराल्ड मार्श यांनी कुत्र्याच्या वतीने कोर्टात खटला दाखल केला. वकीलांचे म्हणणे असे - ''गेली दहा हजार वर्षे कुत्री माणसांबरोबर रहात आलेली आहेत. ती माणसां बरोबर खाता-पितात, झोपतात. पिसाळलेली कुत्री चावली तर रॅबीज सारखे रोग होतात. चांगल्या कुत्र्यांपासून माणसांना काही ही त्रास होत नाही, त्यांच्यामुळे रोग जडत नाहीत.''

अद्भुत दिनदर्शिका

तीन अद्भुत संकलने एकत्र केली म्हणजे होतात दोन हजार पांचशे पृष्ठे! या पुस्तकांसाठी जो कागद वापरला आहे त्याची किंमत आहे पांच हजार रुपये. या तीन पुस्तकांची एक-एक प्रतच अस्तित्वात आहे. या पुस्तकांचा विषय काय आहे माहीत आहे? ते आहे एक कॅलेंडर! इ.सन १ ते १०,००० वर्षापर्यंतचे महिने, तारखा इत्यादींचे यात वर्णन आहे. जून १९९९ च्या पहिल्या तारखेला कोणता वार असेल हे जाणायचे असेल तर या दिनदर्शिकेचे तिसरे पुस्तक आपल्याला पहावे लागेल. मद्रास येथील कुमार नावाच्या एका बालकाने ही अद्भुत दिनदर्शिका तयार केली आहे. ती लिहून काढायला त्याला ४७ दिवस लागले. जिल्हा कलेक्टर, रोटरी क्लब, लायन्स क्लब, जूनियर चेंबर चे प्रतिनिधींनी कुमारच्या या महत्कार्याची प्रशंसा केली. त्यांनी दिलेल्या प्रमाण-पत्रांच्या आधारावर आता कुमारला 'गिन्नीज बुक ऑफ रेकॉर्डस' मध्ये स्थान मिळाले आहे.

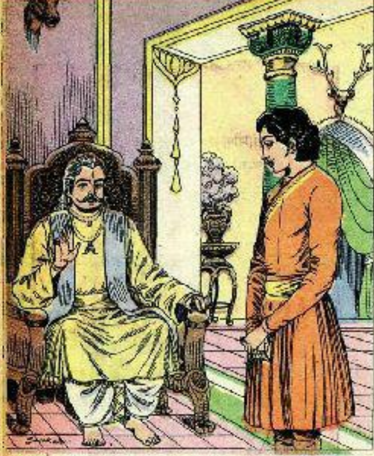




शाप आणि आशीर्वाद

दृढनिश्चयी राजा विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ आला. झाडावरून त्याने प्रेत खाली उतरवलं आणि ते आपल्या खांद्यावर टाकलं. तो मुकाट्याने स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वसत असलेला वेताळ आतून बोलू लागला - ''राजा, सर्वत्र दाट अंधकार पसरलेला आहे, वातावरण अति भयानक आहे. या स्मशानात इतके परिश्रम करण्यासाठी तुला कोणी प्रवृत्त केलं असावं हे काही माझ्या लक्षात येत नाही. तुला ज्यांच्याबद्दल अतिशय आदर आहे, अशा कोणी गुरूने तर तुला ही तपश्चर्या करायला सांगितली नाही ना? अथवा ज्या आपल्या पित्यावर तू प्राणांपलिकडे प्रेम करतोस, त्याने तर तुला या कामावर जुंपले नाही ना? कारण कधी कधी गुरु आणि पिता आपल्या शिष्य अथवा पुत्राला अकारणच कठोर परिश्रम करायला भाग पाडतात. त्यांनी स्वतः अशा परिश्रमाचा अनुभव घेतलेला असतो, पण योग्य निर्णय न घेता आल्याने

वेताळ कथा



ते एकादी अशी घोडचूक करून बसतात. उदाहरणार्थ मी तुला विश्वदत्त नावाच्या एका मोठ्या व्यापाऱ्याची गोष्ट सांगतो. लक्षपूर्वक ऐक. यामुळे तुझा थकवा ही थोडा दूर होईल." असं म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

सूर्यनगर मध्ये विश्वदत्त नावाचा एक मोठा व्यापारी होता. त्याचा एकुलता एक मुलगा होता - धनदत्त. तो मोठा बुद्धिमान होता, पण स्वभावाने चंचल नि उतावळा. वडील व्यापार करून पैसे मिळवीत, आणि धनदत्त खूप खर्च करून मजेत दिवस घालवी. हळू हळू त्याला काही वाईट सवयी लागल्या.

एक दिवशी विश्वदत्तने मुलाला जवळ बोलवलं आणि समजून सांगितलं - "बेटा धन, मुलगा वयात आला म्हणजे मित्रासारखा असतो. म्हणून चांगलं काय नि वाईट काय या विषयावर मी तुझ्या पुढे भाषण देऊ इच्छित नाही. मला या गोष्टीचं फार वाईट वाटतं की तू ज्या मार्गाने चालला आहेस, त्यात तुझा खचित नाश आहे. दिवसेंदिवस तुझं पतन होत चाललंय. तू जे मागतोस ते मी तुला देतो. म्हणून तुला पैशांची काही किंमत वाटत नाही. इथून पुढे आपल्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी तू स्वतः श्रम करून पैसा मिळव."

धनदत्तने वडिलांची सूचना मान्य केली. त्याला व्यापाराची आवड होती, पण त्यासाठी आवश्यक ते भांडवल वडिलांकडून घेण्याची त्याची इच्छा नव्हती. आपल्या काही व्यापारी मित्रांजवळ त्याने आपली इच्छा बोलून दाखवली, तेव्हां ते म्हणाले - भागीदार बनण्यासाठी आवश्यक ते भांडवल घेऊन ये प्रथम. शेवटी निरुपायाने निर्लज्ज होऊन धनदत्तला वडिलांकडे पैशांची मागणी करावीच लागली.

विश्वदत्त मुलाला म्हणाला - "व्यापार करणं प्रत्येकाला जमेलच असं नाही. ज्याला व्यापार करता येतो, त्याचं मुख्य भांडवल म्हणजे त्याची बुद्धि!"

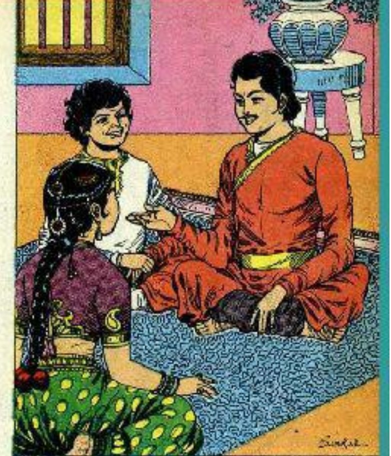
"जरूर पडेल तेव्हा मी व्यापारात आपल्या बुद्धीचा उपयोग करीनच. पण आपण माझे वडील श्रीमंत आहात. आपण मला एक हजार मोहरा द्या. वाटलं तर कागद लिहून घ्या. एक वर्षाच्या आत आपली रक्कम सव्याज परत फेडीन." धनदत्तने आश्वासन दिले.

तुला जर माझ्याकडून पैसे पाहिजे असतील, तर प्रथम आपल्या बुद्धिमत्तेची चुणूक दाखव. त्यासाठी तुला परीक्षा द्यावी लागेल." विश्वदत्ताने आपला विचार सांगितला. आणि पुढे म्हणाला - "सूर्यनगर पासून आठ कोसांवर रमणपुर नावाचं एक गाव आहे. तिथं करटक आणि दमनक नावाच्या दोन व्यक्ति राहतात. त्यांच्यापाशी अद्‌भुत शक्ति आहेत असं लोक म्हणतात. नवा व्यवसाय सुरू करण्यापूर्वी त्या दोघांपैकी कोणाची तरी सेवा-सुश्रूषा केलीस तर तुझं कल्याण होईल. जे मिळवण्याची तुझी इच्छा असेल, ते तुला मिळेल."

एवढं सांगून विश्वदत्त आपल्या मुलाला म्हणाला - "तू रमणपूरला जा. सहा महिने करटकची आणि सहा महिने दमनकची सेवा कर. दोघांचे आशीर्वाद घे. परत आल्यावर दोघांच्या पैकी चांगला कोण हे मला सांग. तेव्हा मला कळेल की तू किती बुद्धिमान आहेस. बरेच लोक सांगतात की करटक दुष्ट आहे आणि शाप देतो. त्यांच्या दृष्टीने दमनक फार चांगला माणूस आहे. आणि तो आशीर्वाद देतो. लोक जे काही सांगतात त्यात कितपत तथ्य आहे हे प्रत्यक्ष अनुभव घेऊन तू मला सांग."

वडिलांच्या इच्छेनुसार धनदत्त रमणपुरला जायला निघाला. वडिलांनी त्याला एक दमडी दिली नाही. पण तो जेथे जाई तेथे वडिलांचे नाव घेतले की त्याला पाहिजे ती मदत मिळे.

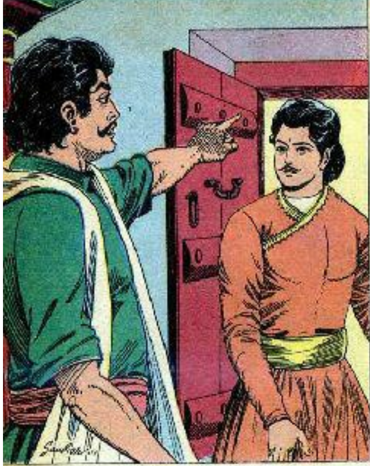
धनदत्त प्रथम करकटच्या घरी गेला. धनदत्त आपल्याकडे कशासाठी आला आहे हे जेव्हा करटकच्या लक्ष्यात आले तेव्हा तो



म्हणाला - "तू माझा सेवक नाहीस, मित्र आहेस. मी तुझ्या सर्व शंका दूर करीन. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव. मला कधी नाराज करू नकोस. मी रागावून शिवी दिली तर तुझे नुकसान झाल्याशिवाय राहणार नाही."

करटकचा मुलगा होता राम. त्याला एक मुलगी होती दमयंती. ही दोन्ही मुलं वयाने धनदत्तपेक्षा खूप लहान होती. दोघे ही धनदत्तला नेहमी प्रश्न विचारीत. धनदत्त सर्व प्रश्नांची उत्तरे मोठ्या कुशलतेने देई. धनदत्तवर त्यांचा पूर्ण विश्वास होता. धनदत्त जे करायला सांगे, ते सर्व दोघेजण श्रद्धापूर्वक करीत. हळू हळू अशी परिस्थिति निर्माण झाली की राम आणि दमयंतीला धनदत्त वाचून राहणं अशक्य वाटू लागलं.

करटकने धनदत्तला व्यापाराची अनेक सूत्रे शिकवली. माल योग्य किंमतीला कसा



खरेदी करावा, कोणत्या वस्तु कोठे विकाव्यात, ग्राहकांचा विश्वास कसा संपादन करावा हे करटक धनदत्तला नित्य शिकवत राही. धनदत्तने आता व्यापार-शास्त्रांतील बरेच बारकावे जाणून घेतले. एक दिवशी त्याने करटकला विचारले - ''आपण मला व्यापाराबाबत बरेच ज्ञान दिले. पण आपल्या सर्व सूचना अमलात आणायच्या म्हटलं तर सत्य, न्याय, प्रामाणिकपणा सगळं सोडूनच दिलं पाहिजे नाही? नित्य अधर्माचरणच करीत राहिलं पाहिजे. याशिवाय काही अन्य मार्ग आपण सुचवू शकाल?''

करटक उपदेश करू लागला - ''व्यापारात यश मिळवायचं असेल तर खोटं बोललंच पाहिजे. आपल्या लोकांना सुद्धा फसवलं पाहिजे. प्रामाणिकपणाचे नुसते नाटक करायचे! न्याय, धर्म, सत्य हे सगळं विसरून जायला हवं. हं, आपण सरकारच्या तावडीत सापडणार नाही, यासाठी सतत सावधान राहिलं पाहिजे.''

धनदत्तला गुरूचा उपदेश पटला. राम आणि दमयंतीला पण याच गोष्टी तो शिकवू लागला. ते दोघे खुश होऊन म्हणाले - ''आपण मोठे झाल्यावर व्यापारच करू या. काका, तुम्ही आम्हाला व्यापारातील सर्व बारकावे छान शिकवा.''

आपल्या मुलात होत असलेला बदल करटकच्या लक्षात आला. एक दिवशी त्याने मुलांना याचं कारण विचारलं. मुलं म्हणाली - ''काका आम्हाला असंच शिकवतात.'' करटकने धनदत्तला बोलवून घेतलं नि तक्रार केली - ''मी तर तुला चांगला सल्ला देत राहिलो. आणि तू माझ्या मुलांना बदसल्ला देऊन बिघडवायला सुरुवात केलीस. असा अन्याय तुला का बरे करावासा वाटला?''

''आपण मला जो सल्ला दिला, तोच मी राम व दमयंतीला दिला. आपण दिलेला सल्ला चुकीचा कसा असेल?'' धनदत्त उत्तरला.

अमळ रागावून करटक म्हणाला - ''व्यापारात दगा, धोका, अन्याय यांशिवाय चालणारच नाही. म्हणूनच आपल्या मुलांनी व्यापार करावा अशी माझी मुळिच इच्छा नाही.''

''जर दगा, धोक्याशिवाय व्यापार करता येत नसेल, तर आपण मला व्यापारापासून का परावृत्त केले नाही?'' चिडून धनदत्तने विचारले.

''तर मग ऐक. या जगात व्यापाऱ्यांची फार आवश्यकता आहे. म्हणून मी दुसऱ्यांना व्यापार करायला प्रोत्साहन देतो. पण माझ्या मुलांनी व्यापार करावा हे मला पसंत नाही. आता हे या मुलांना शिकविणे तुझे कर्तव्य आहे.'' गंभीरपणे करटकने सांगितले.

''आपल्या मुलांना एक न्याय, अन् दुसऱ्यांना दुसरा न्याय हे तुमचं धोरण मला योग्य वाटत नाही. जर जगाला व्यापाऱ्यांची आवश्यकता असेल तर तुमच्या मुलांनी व्यापार का करू नये?'' धनदत्तने विचारले.

धनदत्तच्या या म्हणण्यावर करटक एकदम संतापला आणि म्हणाला - ''मूर्खा, चालता हो. इथून पुढे कधी मला तोंड दाखवू नकोस. तुझा सर्वनाश होईल असा तुला शाप देतो मी!''

धनदत्त हंसत करटकच्या घरातून बाहेर पडला. पण रस्त्यातील केळीच्या सालीवर त्याचा पाय घसरला आणि तो जमिनीवर पडला. त्याला उठणं कठिण झालं. रस्त्यावरच्या एकाला त्याची दया आली. त्याला उचलून तो वैद्याकडे घेऊन गेला. वैद्याने औषधी पानांचा रस जखमेवर लावीत त्याला विचारले - ''पण असा कसा पडलास तू?'' धनदत्तने आपली संपूर्ण कथा वैद्याला ऐकवली.

''अरे बाप रे! करटकने तुला शाप दिला? हे तर फार वाईट झालं. तुझ्यावर रोज काही ना काही संकट येत राहणार आता. त्याच्याकडे जाऊन क्षमा माग.'' वैद्याने सुचविले.

धनदत्त म्हणाला - ''माझा शापावर मुळिच विश्वास नाही. मी मोठा हट्टी आहे.

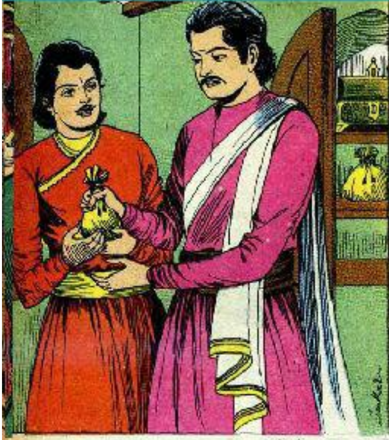


आवश्यक वाटलं तर रोज तुमच्याकडे औषधासाठी येईन. पण त्या करटकाची क्षमा मागायला कधी ही जाणार नाही.''

जरा विचार करून वैद्य म्हणाला - ''तू विश्वदत्तचा मुलगा आहेस. औषधासाठी केव्हां ही आलास तर मी तुला अवश्य मदत करीन. पण उगाच आपली तब्येत कशासाठी बिघडवून घेतोस? माझं ऐक. तू दमनकाच्या आश्रयाला जा. तिथे तुला काही त्रास होणार नाही.''

''ठीक आहे, हा मी चाललो दमतक कडे. पण ते मला आपला शिष्य बनवतील का?'' धनदत्तने आपला संशय व्यक्त केला.

वैद्य म्हणाला - ''रस्त्यावरून तुला उचलून कोणी आणलं? तेच तर दमनक. ते परोपकारी आहेत. सर्वांना मान देतात. सर्वांना आशीर्वाद देतात. शाप देणं जणू काही त्यांना माहीतच नाही!''



धनदत्त दमनकाच्या घरी गेला. आपला परिचय देऊन आपली समग्र रामकहाणी ऐकवली.

दमनक त्याला म्हणाला - "बेटा व्यापारात लोक-सेवा आहे, परोपकार आहे. पण पदरी अनुभव असेल तरच व्यापारात यश मिळतं. तू इथंच व्यापार सुरु कर. अर्धे भांडवल तुझं, अर्ध माझं. फायदा आपण अर्धा वाटून घ्यायचा. आहे तुला कबूल?"

धनदत्तला मोठं आश्चर्य वाटलं. तो म्हणाला - "मी तर असं ऐकलय की आपण फार चांगले गृहस्थ आहात. मला व्यापार करण्यासाठी आपण का प्रोत्साहन देत आहात हे मला कळत नाही."

"अरे, वैद्य औषध देतो आणि पैसे घेतो. गायक संगीत सुनवतो नि आपली बिदागी घेतो. व्यापारी माल देतो नि आपले पैसे वसूल करतो. खाद्य-पदार्थात भेसळ करून भोळ्या लोकांना फसविणे हे व्यापारात गैर नाही. व्यापारात फायदा असतो, म्हणून व्यापारात तुझ्याशी भागीदारी करायला मी तयार आहे." दमनकने समजाऊन सांगितले.

धनदत्तला दमनकचे बोलणे आवडले. त्याने ताबडतोब व्यापार करायला सुरुवात केली. दमनकच्या आशीर्वादामुळे कदाचित् असेल, धनदत्तला व्यापारात चांगले यश मिळाले. चार महिन्यात त्याने खूप पैसा मिळवला.

भांडवल म्हणून दमनकने एक हजार मोहरा धनदत्तला दिल्या होत्या. पहिल्या महिन्यात धनदत्तला पांचशे मोहरा फायदा झाला. निम्म्या मोहरा त्याने दमनकला दिल्या. दुसऱ्या महिन्यांत हजार मोहरा फायदा मिळाला. त्यातील ही अर्ध्या त्याने दमनकला दिल्या. दरमहा असाच क्रम चालू राहिला.

चार महिन्यांनंतर धनगुप्तच्या मनात एक विचार आला. एवढ्या थोड्या दिवसात त्याने दमनकला पंधराशे मोहरा दिल्या. दमनकने २० टक्क्याने कर्ज दिले असते तर एका वर्षात त्याला बाराशे मोहराच मिळाल्या असत्या.

एक दिवशी धनगुप्त दमनकला म्हणाला - "महाराज, आपण जे भांडवल दिले त्याचे व्याज तर आपणास मिळून गेले. आता इथून पुढे माझ्याकडून काही अपेक्षा करू नका."

नाराज होत दमनक म्हणाला - "आपण भागीदारीत व्यापार करीत आहोत. माझं भांडवल आणि अर्धा-अर्धा फायदा दोघांचा! यात काही बदल होऊ शकणार नाही. जोपर्यंत व्यापार चालू आहे, तोपर्यंत फायद्यातील अर्धा वाटा मला मिळायलाच हवा." दमनकने आपली भूमिका स्पष्ट केली.

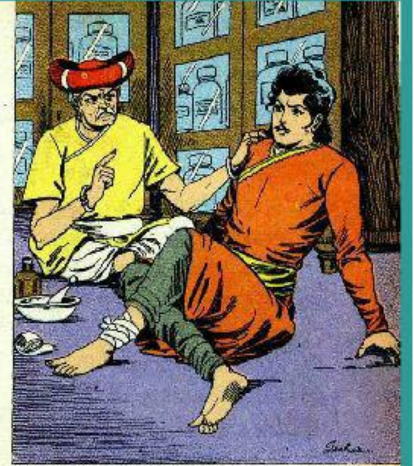
धनदत्त आवेशात येऊन म्हणाला - "म्हणजे तुमची धोकाबाजी आता माझ्या लक्षात आली. बरं झालं, आपण काही लेखी करार केला नाही. आपले संबंध संपले, इथून पुढे मी आपलं तोंड पाहणार नाही, बस!"

"मग आजपासून तुला जो त्रास होईल, त्याची जबाबदारी माझ्यावर नाही." दमनकने सांगून टाकले.

दोघे आपापल्या घराकडे निघाले. धनदत्त रस्त्यावर आला नि केळ्याच्या सालांवरून पाय घसरून पडला. कोणी तरी त्याला वैद्याकडे घेऊन गेलं. वैद्याने पुन्हा एकदा औषधी पानांचा रस काढला आणि तो त्याच्या जखमांवर चोळला. आणि मग वैद्य म्हणाला - "अरे, करटक नि दमनक दोघांच्या ही वाणीत सामर्थ्य आहे. पण त्याची सत्ता या रमणपुर पर्यंतच सीमित आहे. तू ताबडतोब हे गाव सोडून आपल्या गावी जावंस हे बरं."

धनदत्त सूर्यनगरला परत आला आणि आपल्या वडिलांना घडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला. तो म्हणाला - "करटक नि दमनक दोघे ही मोठे स्वार्थी आहेत. दोघे ही दुष्ट आहेत. दोघांनी मला शाप दिला!"

विश्वदत्त म्हणाला - "समजलं मला तू किती बुद्धिमान आहेस ते. शेती-वाडी आणि गुरे-ढोरे संभाळण्याची तुझी लायकी. व्यापार



करणं तुझं काम नाही."

वेताळाने राजा विक्रमादित्याला एवढी गोष्ट सांगितली आणि मग विचारले - "राजन्, 'तू व्यापार करण्याच्या लायकीचा नाहीस' हे विश्वदत्ताचे म्हणणे अनुचित व अन्यायाचे नाही वाटत? मला वाटतें हा घिसाडघाईत घेतलेला निर्णय असावा. आपल्या स्वतःच्या अनुभवावरून धनदत्तच्या लक्षात आले की करटक व दमनक हे दोघे ही स्वार्थी व दुष्ट आहेत. दोघांनी ही जेव्हा हे जाणलं की धनदत्तपासून आपला काही फायदा नाही, आपल्या दृष्टीने तो कुचकामी आहे, तेव्हा दोघांनी ही त्याचा अपमान केला आणि त्याला शाप दिला. परंतु विश्वदत्तच्या बोलण्यावरून वाटत की दोघांच्या पैकी एक चांगला आहे. दुष्ट हे नेहमी दुष्टच राहणार, कारण ती त्यांची मूलभूत प्रवृत्ति असते. त्यांच्यापैकी

कोणाला चांगला दुष्ट नि कोणाला वाईट दुष्ट म्हणणे याला काही अर्थ नाही. विश्वदत्तासारख्या योग्यतासंपन्न व्यापाऱ्याने आपल्या मुलाच्या बाबतीत अशी चूक का बरे करावी? माहीत असून ही माझ्या या शंकेचं समाधान केलं नाहीस तर त्याचा परिणाम काम होईल ते तू जाणतोसच.''

वेताळाच्या शंकेचे निवारण करीत राजा म्हणाला - ''करटक दुष्ट आहे हे निःसंशय. जी गोष्ट अयोग्य आहे हे त्याला माहीत आहे, ती दुसऱ्यांना शिकवून तो आपला स्वार्थ साधतो. पण दमनकची गोष्ट याहून वेगळी आहे. तो जे सांगतो, ते अमलात आणतो. व्यापाराबाबत धनदत्तची योग्यता माहीत नसताना त्याने त्याला हजार मोहरा दिल्या, हा त्याचा चांगुलपणा होय. त्याच्या आशीर्वादानेच धनदत्तला व्यापारात यश मिळाले व त्याने खुप कमाई केली. खरं पाहिलं तर करटक आणि दमनक यांच्यातील धनदत्तला शाप देणारा करटकच आहे. ज्या क्षणी धनदत्तचा दमनकशी परिचय झाला, त्या क्षणापासूनच त्याला करटकाच्या शापापासून मुक्ति मिळाली. परंतु लोभाला बळी पडून धनदत्तने प्राप्तीचा अर्धा वाटा दमनकला द्यायला नकार दिला आणि वर म्हणाला - 'माझ्याशी बोलू नकोस!' अशा रीतीने त्याने दमनकचा अपमानच केला. म्हणून दमनकने त्याला आशीर्वाद देण्याचे सोडून दिले. त्याचा परिणाम असा झाला की तो रस्त्यात केळ्याच्या सालीवर पाय पडून घसरून खाली पडला. याचे कारण जाणून घेण्याचा ही त्याने प्रयत्न केला नाही. अनुभव नसल्यामुळे व योग्य निर्णय घेण्याच्या क्षमतेच्या अभावी धनदत्तने दोघांना ही दुष्ट ठरवले. यावरून विश्वदत्तच्या लक्षात आले की आपल्या मुलात चांगला व्यापारी बनण्याची लक्षणे नाहीत. त्याच्यात बुद्धि-कुशलता नाही आणि व्यापारासाठी लागणारी दक्षता ही नाही. म्हणून त्याने त्याला शेती-वाडी व पशु-पालनाला योग्य ठरवले.

राजाचे हे संतोषजनक उत्तर ऐकून वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

आधार : सीमा वाजपेयी यांची एक कथा



समुद्र-किनाऱ्यावर सहल - ८

कर्नाटका कडे

आलेख : मीरा नायर ◆ चित्र : गौतम सेन

गोव्याच्या किनाऱ्यावरून आपण दक्षिण दिशेला गेलो की येते मारगाव. ते भारतातील एक उत्कृष्ट नैसर्गिक बंदर आहे. हे बंदर नेहमी गजबजलेले असते. येथून बराच माल परदेशी निर्यात होतो. यात प्रमुख आहे मँगनीज व लोहयुक्त माती.



मारगाव पासून थोड्या अंतरावर आहे कोल्वा. हा गोव्याचा लांबच लांब वालुकामय किनारा आहे. येथून काबो डि रामा पर्यंत शुभ्र वाळू दिसते. रामाने वनवासात आपला काही काळ इथे घालवला असे म्हणतात. २५ कि.मी. लांबीच्या या किनाऱ्याच्या मध्यभागी बेणोली आहे. रामाचा एक बाण इथं पडला होता अशी दंतकथा आहे.

कोल्वा किनाऱ्यावर एक सुप्रसिद्ध चर्च आहे - इंग्रेजा डि नोसा सेन्होरा डि प्येडाडे. यात शिशु येशूची मूर्ति आहे. रोग-निवारण करण्याची अद्भुत शक्ति या मूर्तीत आहे असे येथील लोक सांगतात.

गोव्याचा दक्षिणतम वालुकामय किनारा आहे पोलेम. या स्वच्छ व एकांतपूर्ण स्थानापासून गोवा व कर्नाटकाची सीमा जवळच आहे.

'दक्षिण काशी' नावाने प्रसिद्ध गोकर्ण कारवारपासून ६० कि.मी. अंतरावर आहे. हे शैवांचे एक पवित्र तीर्थ आहे. येथील महाबळेश्वर मंदिरातील 'आत्मलिंग' दर्शनासाठी खूप दूरवरून शिवभक्त



कोल्वाचा समुद्रकिनारा

येतात. रावणाने दीर्घ तपस्या करून हे लिंग प्राप्त केल्याचे सांगण्यात येते. गणेशाने चलाखी करून ते जमिनीवर ठेववले. जेव्हा रावणाने ते पुन्हा उचलण्याचा प्रयत्न केला, तेव्हा ते त्याला उचलेना. रावणाला ते तेथेच सोडून जावे लागले. तेव्हा पासून 'महाबल' नावाने या लिंगाची पूजा होऊं लागली. दर बारा वर्षांनी येथे 'अष्टबंध' उत्सव साजरा केला जातो. त्यावेळी आसपासची माती उकरून संपूर्ण लिंगाचे दर्शन भक्तांना घडविण्यात येते.


कारवार

नारळाच्या बागांनी सुशोभित किनाऱ्यावरून आपण पुढे चाललो म्हणजे कुमटा येथे पोचतो. येथील चंदनाची कारागिरी प्रसिद्ध आहे. पिढीजात हे काम करणाऱ्या कलाकारांना 'गुडिगार' म्हणतात.

इथून पुढे गेले म्हणजे येते होनावर. याचं जुनं नाव आहे- 'होन्नुरु' (सोन्याचं शहर!). हे रामायणकालीन स्थान आहे असे येथील लोक सांगतात. इथे 'रामतीर्थ' नावाचे एक कुंड आहे. याची स्थापना रामाने केली असे मानले जाते. हैदर अलीच्या काळात होनावर फार समृद्ध शहर होते आणि तेथील बंदर नेहमी गजबजलेले असे. येथे शरावती नदीवर बनविलेला पूल कर्नाटकातील सर्वात अधिक लांबीचा पुल आहे.


रवीन्द्रनाथ ठाकुर


स्वातंत्र्याच्या लढ्यांत अंकोल्याने उत्साहाने भाग घेतला होता

कर्नाटकाच्या समुद्र-किनाऱ्याचे क्षेत्र भगवान परशुरामाने अरबी समुद्राकडून प्राप्त केले असे सांगतात. म्हणून या भागाला परशुरामक्षेत्र ही म्हटले जाते.

महाबळेश्वर मंदिर

चंदनाची मूर्ति

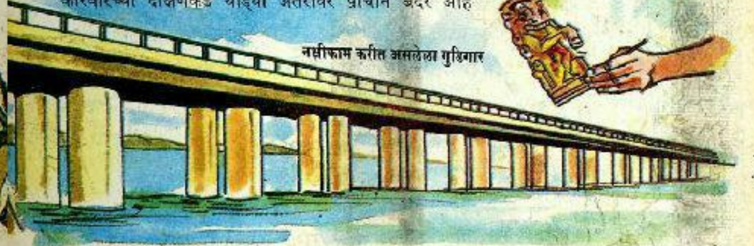
कर्नाटकाच्या उत्तर टोकावर वसलेले कारवार अरबी समुद्राच्या किनाऱ्यावरील सर्वसुंदर स्थान आहे. उत्तर कन्नड जिल्ह्याच्या या प्रमुख शहराच्या तीन बाजूंना वालुकामय किनारे आहेत.

कारवार हे एक उत्तम नैसर्गिक बंदर पण आहे. दक्षिण-पश्चिम मान्सून पासून सुरक्षित या बंदराचा उपयोग मुंबईहून कोलंबोला जाणारी जहाजे वर्ष भर करतात. अरबी लोक या बंदराला म्हणतात - 'बेट-एल-कोळ'. येथून मिरे, वेलदोडा, तमालपत्र, डुंगारी नावाचे निळ्या रंगाचे जाड सुती कापड आणि मलमल यांची खूप निर्यात होते.

गुरुदेव रवीन्द्रनाथ ठाकुर यांनी आपले पहिले गीति-नाट्य 'प्रकृतीर प्रतिशोध' सन १८८३ मध्ये इथेच लिहिले. त्यावेळी ते बावीस वर्षांचे होते व आपला मोठा भाऊ सत्येन्द्रनाथ ठाकुर यांच्याकडे रहात असत. पहिले भारतीय आय.ए.एस. ऑफिसर श्री. सत्येन्द्रनाथ ठाकुर तेव्हा जिल्हा-न्यायाधीश होते.

कारवारच्या दक्षिणेकडे थोड्या अंतरावर प्राचीन बंदर आहे

नक्षीकाम करीत असलेला गुडिगार


शरावतीवरील पुल



गारुडी : भटकलच्या
एका जैन-मंदिरातील
कोरीव मूर्ति



चंद्रनाथेश्वर मंदिरातील तीर्थंकर चंद्रनाथ यांची मूर्ति

अंकोला. कदंब, चालुक्य व विजयनगर राज्यांच्या काळात हे व्यापाराचे प्रमुख केन्द्र होते. भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढ्यातील अंकोला एक महत्त्वपूर्ण स्थान आहे. येथे मिठाचा सत्याग्रह व करबंदीची चळवळ मोठ्या प्रमाणात झाली होती.

होन्नेबिळ येथील प्रसिद्ध जैन गुहा अंकोल्याहून आठ कि.मी. अंतरावर आहेत.

उत्तर कन्नड जिल्ह्याच्या दक्षिणी टोकावर वसले आहे - भटकल. येथील जैन-मंदिरे प्रसिद्ध आहेत. कमीत कमी तेरा जैन-मंदिरे आहेत. सर्वात मोठे जैन-मंदिर चन्द्रनाथेश्वराचे आहे. हे ५०० वर्षांपूर्वी बांधले गेले आहे.



यक्षगान मधील एक सजलेला नट

भटकल पासून सहा मैल अंतरावर घनदाट जंगलाने भरलेले नेत्राणी बेट आहे. इथे खूप कबुतरांची वस्ती असे, म्हणून इंग्रज लोक याला 'पिजन-आयलंड' म्हणू लागले. स्विफ्टलेट नावाचे पक्षी पण इथे खूप दिसतात.

येथून पुढे दक्षिणेकडे कुंदापुर आहे. 'बडगतट्टु' चे हे एक मोठे केन्द्र आहे. यक्षगान लोकनाट्याची उत्तरी शैली आहे - 'बडगतट्टु'.

कन्नड साहित्यकार 'मुद्दण' कुंदापुरचेच. त्यांचे खरे नाव नंदलिके लक्ष्मीनारणप्पा. चालू शतकाच्या प्रारंभी ते येथील सरकारी हायस्कूल मध्ये व्यायाम-शिक्षक होते. मध्ययुगीन कन्नड गद्यात लिहिलेला त्यांचा ग्रंथ 'रामाश्वमेधम्' अति प्रसिद्ध आहे.



'आपुली आपण..!'

नरसिंह हा धवलगिरीतल्या संपन्न शेतकऱ्यांपैकी एक होता. त्याचा एकुलता एक मुलगा परमेश शेजारच्या गावातल्या गुरुकुलातले पाच वर्षांचे अध्ययन संपवून नुकताच परत आला होता.

तसा तर परमेश स्वभावाने फार चांगला होता, पण दुसऱ्याशी बोलताना स्वत:बद्दल जरा जास्तच गौरवास्पद बोले. नरसिंहने त्याला अनेकदा असे वागणे 'बरे नसल्याबद्दल' सांगून पाहिले. पण उलट पित्याच्या बोलण्याचे खंडन करत तो म्हणे, "तसं नाही बाबा, जे गुण माझ्यात नाहीतच, ते असल्याबद्दल मी गौरवून बोललो तर ते अगदी चूक! पण हल्ली मी इतरांशी जे काही बोलतो, ते सारं मी गुरुकुलात शिकून आलोय. त्यात अतिशयोक्ती नावालाही नाही."

एकदा काही कामानिमित्त नरसिंह आपला मेहुणा शिव याला भेटायला शेजारच्या गावी गेला. बोलता बोलता त्याने परमेशचाही विषय काढला अन् त्याच्या वर्तणुकीबद्दल दु:ख व्यक्त केले.

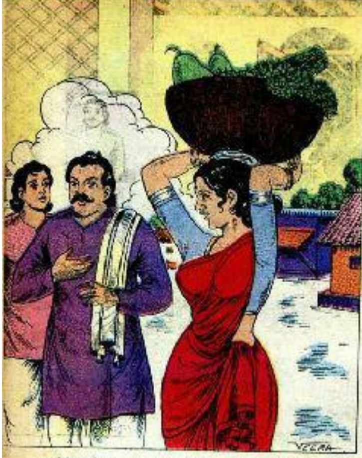
शिव म्हणाला, "त्याच्या बाबतीत उगीच मनाला लावून घेऊ नका. त्याला एकदा माझ्याकडे पाठवा, खरा मोठेपणा म्हणजे काय हे दाखवून देईन मी त्याला."

घरी परत आल्यावर नरसिंह परमेशला म्हणाला, "अरे तुझ्या शिवमामानं बोलवलं आहे तुला. तुझ्याशी काही जरूरी गोष्ट करायची आहे त्याला." परमेश लगेच शिवला भेटायला निघाला.

परमेशच्या मनात शिवबद्दल फार आदर होता. भाच्याशी थोडे इकडचे-तिकडचे बोलल्यानन्तर त्याने परमेशला विचारले, "शहरातले बडे व्यापारी गोविन्द गुप्ता यांना ओळखतोस का रे तू?"

परमेशने त्याच्याबद्दल आपल्याला काही माहिती नसल्याचे सांगितले. शिव म्हणाला,

अशोक पवार



"मलाही तशी काही खास माहिती नाहीय त्यांची. पण आता कामच अुपस्थित झालंय, तेंव्हा वाटलं की तुलाही बरोबर घेअून जाअून त्यांच्याशी ओळख करून द्यावी."

"काय, हा व्यापारी इतका मोठा आहे, की मी मुद्दाम त्याच्याशी ओळख करून घ्यावी? काहीही असो; आता मामा असं समजा की तुमचं काम झालंच. अनोळखी माणसांशी ओळख करून घेअून आपलं काम करून घेण्यात माझ्या बरोबरचा कोणीच नसेल." परमेशने पुन्हा एकदा आपलंच गुणवर्णन करून घेतले.

त्याच्या या बोलण्यावर शिवमामा खूप जोराने हसून "अरे वा! आपलं काम साधून घ्यायचं एवढाच तर माझा अुद्देश!"

दुसऱ्या दिवशी भल्या सकाळीच भाड्याने बैलगाडी घेअून मामा-भाचे शहराकडे निघाले. शहरात पोचल्यावर परमेशला तो म्हणाला, "गुप्तांचं घर इथेच कुठेतरी आहे." गाडीवाल्याला भाडं देअून त्याने रवाना केले अन् समोरून डोक्यावर भाजीचे टोपले घेअून येणाऱ्या बाईला विचारले, "गोविन्द गुप्तांचं घर कुठं आहे ते माहीत आहे का बाई तुम्हाला?"

लगेच थांबून ती बाई म्हणाली, "त्या धर्मराजाचं घर कुणाला माहीत नसेल? गांवच्या एकाद्या शेंबड्या पोरालाही विचार-लंत तरी घर दाखवेल तो. त्यांनी ज्याला मदत केली नाही असा माणूस सापडणं विरळाच. माझंच पहा नं! माझा नवरा अपघातात वारला. शेठजींनीच मला हा भाजीचा धंदा करायचा सल्ला देअून सुरुवातीला शंभर रुपये भांडवलही दिलं बघा." नंतर बाईने गुप्ताशेठच्या घराचा रस्ताही सांगितला.

तिनं सांगितलेल्या गल्लीत शिरून ते पुढे जाअू लागले अन् समोरून येणाऱ्या एका प्रौढ माणसाला अडवून शिवने पुन्हा घराची चौकशी केली. गोविन्दशेठचं नाव ऐकताच ते घर स्वतःच दाखवण्यासाठी तो माणूस मोठ्या प्रेमाने परत फिरला व या दोघां-बरोबर चालता चालता त्याने विचारले, "काय काम काढलंत गुप्ताशेठकडं? काही हरकत नसेल तरच सांगा हं !"

मोठा दुःखी आवाज काढून शिवमामा म्हणाला, "आम्ही शेजारच्या गावचे आहोत. काही अडचणीत सापडल्यामुळे त्यांना भेटायला आलो आहोत. ते मोठे दयाळु अन् धर्मात्मा असल्याचं ऐकूनच त्यांची मदत मागायला चाललो आहोत."

रस्ता दाखवणाऱ्या प्रौढाने आणखीनच आदर प्रगट करत म्हटले, "असं होय? गोविन्द गुप्ताशेठना भेटलात की सगळ्या अडचणी दूर होतील बघा तुमच्या. आता तुमचं काम झालंय असं समजून निश्चिन्त व्हा! अहो, असा दयाळू माणूस अलम् दुनियेत नाही सापडणार! माझा विस्कटलेला व्यापार त्यांनीच तर दिला न सावरून! मला आर्थिक मदत करून पुन्हा धीरानं अुभं केलं त्यांनी मला."

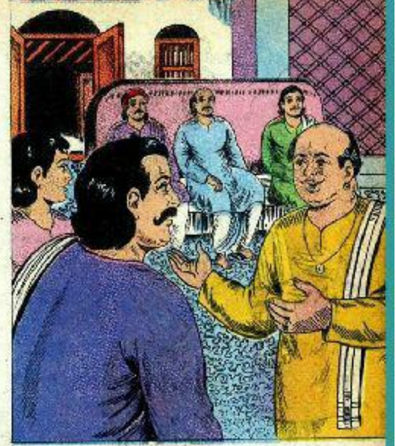
इतक्यात तिघे शेठजींच्या घरासमोर पोचले. त्या व्यापाऱ्याला नमस्कार करून शिव परमेशसह घरात शिरला.

मामा भाचे गोविन्दशेठसमोर पोचले, तेंव्हा त्यांच्या अगोदर आलेल्या तीन माणसांशी शेठजी बोलत होते. शिवला पाहिल्याबरोबर स्वतः अुठून अुभे रहात ते म्हणाले, "अरे या या! बऱ्याच दिवसांनी आलात शिवमहाराज!"

त्यांचे बोलणे ऐकून तर परमेश चाटच पडला! पण शिव मात्र हसतहसत अुत्तरला, "जरा तब्येत बरी नव्हती; म्हणून नाही आलो. आपण ठीक आहात नं सर्वजण?"

गोविन्द गुप्तानेही हसत हसत त्यांना जवळ बसवून घेतले. तेथे असलेल्या तिघांपैकी एकाने खुणेनेच शिवला परमेशबद्दल विचारले.

"हा? हा माझा भाचा परमेश." शिवने सांगितले! "अच्छा, माझा मुलगा गुरुकुलात



शिकत असताना पाहिलाय मी याला तिथं. पण अलिकडे अैकलंय की तो स्वतःला कोणी 'मोठा माणूस' समजत असतो. आपल्यासारखा मोठा माणूस आसपास कोणी नव्हेच असं समजत असतो म्हणे हा? म्हणजे त्या हिशोबानं पाहिलं, तर तुमचा भाचा आमच्या गोविन्दशेठ पेक्षाही महान् म्हणायला हवा! हो की नाही?" त्याच्या या व्यंगात्मक बोलण्यात सत्यही होतेच. परमेशचे मन यामुळे चांगलेच दुखावले. नंतर बराच वेळ शिव तेथील सर्वांशी बोलत होता, पण परमेश मात्र मौन साधून बसला होता. सर्वांनी मिळून नंतर गोविन्दशेठकडेच भोजन केले. दुपारी थोडी विश्रान्ती झाल्यावर मामाभाचे परत आपल्या गावाकडे निघाले.

परत जाताना परमेशला अगदी गप्पगप्प

पाहून हसत मामाने विचारले, "ज्या कामासाठी आपण इथं आलो, ते सफल झालं की नाही?"

अुत्तरादाखल मान खाली घालून परमेश म्हणाला, "तुम्ही ज्या कामाचा विडा अुचलला होता, ते सफळच झालंय मामा!"

शिवने मोठ्या नाटकी आवाजात विचारले, "मी कसला विडा अुचलला? सांग बरं काय ते!"

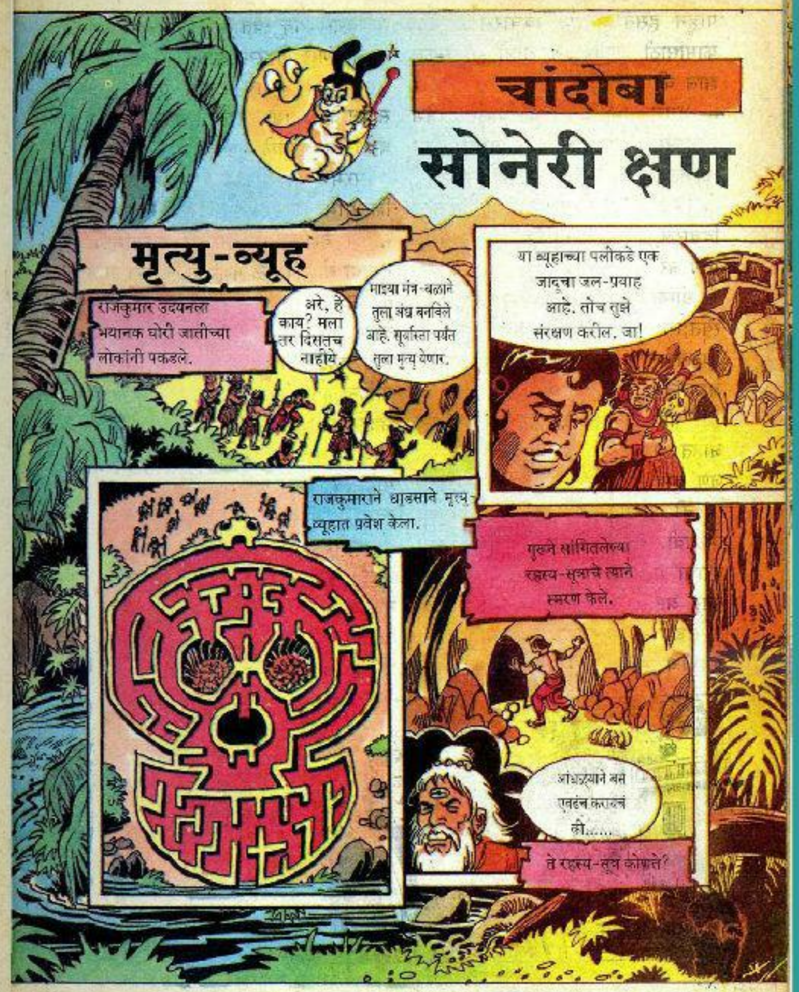
धीम्या आवाजात परमेश म्हणाला, "मी स्वतःला कोणी 'मोठा' समजू नये, हे शिकवायच्या अुद्देशानंच तर तुम्ही शहरात आणलंत न मला?"

"गोविन्द गुप्ता शेठ तर तुमचे मित्रच आहेत. पण तुम्ही असं नाटक केलंत, की जणू तुम्ही ओळखतच नाही त्यांना. मला त्यांची सर्वांकडून स्तुतीच ऐकायला मिळावी, म्हणून रस्त्यानं मुद्दाम त्यांच्या घराचा पत्ता सर्वांना विचारत राहिलात. नंतर आपण त्यांच्याकडे गेल्यावर माझ्या आपोआपच लक्षात आलं, की शेठजी अगदीच साधे, कसलंही अवडंबर न माजवणारे अन् स्वतःबद्दल चुकूनही काही न बोलणारे गृहस्थ आहेत. तिथे हजर असलेल्या माणसाचे टोमणे ऐकून मला सावध केलं. असो, घडलं ते सगळं चांगलंच घडलं. माझे डोळे अुघडले!"

परमेशच्या पाठीवर प्रेमाने थोपटत शिवमामा म्हणाला, "अरे माणसाचं महत्त्व वाढतं, ते त्याच्या कृत्यांमुळे, नुसत्या बोलण्यामुळे नव्हे. तू चांगली कामं केलीस, तर समाज आपोआपच तुला मान देईल. मोठं म्हणवून घेणं हे सर्वांनाच शक्य होत नाही. तसा तर लाखात एकादाच! गोविन्द गुप्तांच्या अुदाहरणावरून 'मोठेपणा म्हणजे काय' अन् 'मोठं कोण' या गोष्टी शिकून घे. समर्थांचं वचन तर तुला माहीतच आहे की, 'आपली आपण करी स्तुती ...!"

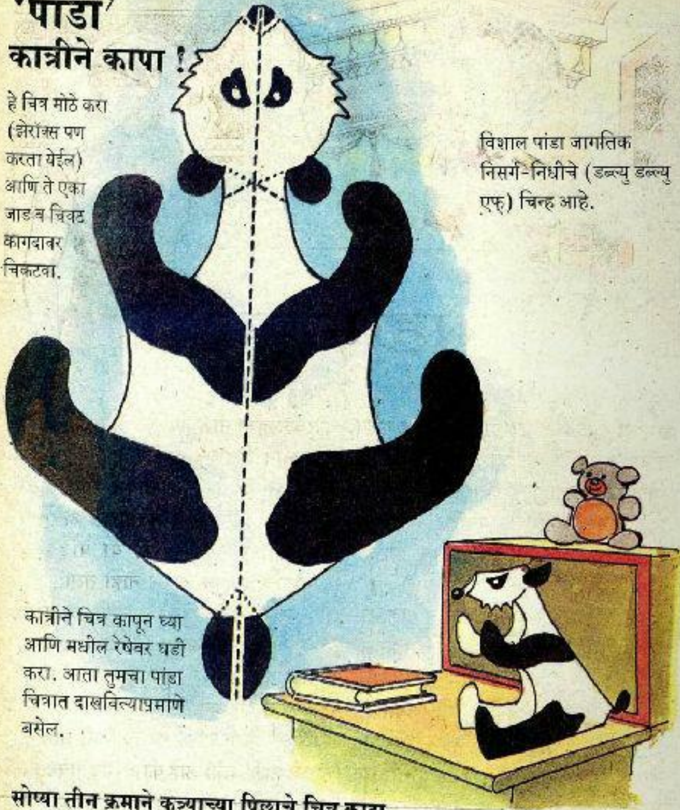
परमेशने मामाचे बोलणे लक्षपूर्वक अैकले. आपल्या घरी पोचल्यावर तो सर्वांशी मोठ्या विनयाने वागू लागला. त्याच्यातल्या या इष्ट बदलामुळे त्याच्या पित्यालाही आनन्द वाटला.



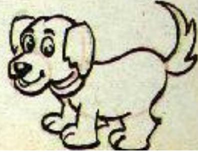


'पांडा'
कात्रीने कापा !

हे चित्र मोठे करा (झेरॉक्स पण करता येईल) आणि ते एका जाड व चिवट कागदावर चिकटवा.



विशाल पांडा जागतिक निसर्ग-निधीचे (डब्ल्यु डब्ल्यु एफ्) चिन्ह आहे.



कात्रीने चित्र कापून घ्या आणि मधील रेषेवर घडी करा. आता तुमचा पांडा चित्रात दाखविल्याप्रमाणे बसेल.

सोप्या तीन क्रमाने कुत्र्याच्या पिल्लाचे चित्र काढा.



धर्मराज द्यूतात शेवटी द्रौपदीलाही पणाला लावून हरला. आता आणखी हरण्यासारखे त्याच्याजवळ काही अुरलेच नाही.

दुर्योधन भरसभेत एकदम गरजला, ''द्रौपदीला बोलावून आणा इथे. तिच्या हातून ही सभा झाडून घ्यायची आहे.''

असह्य होअून विदुर दुर्योधनाला म्हणाला, ''मूर्खा, आपली मर्यादा ओलांडत आहेस तू! तोंडाला येईल ते बडबडतो आहेस! पांडवांना डिवचणं म्हणजे विषसर्पांना डिवचण्यासारखं आहे. द्रौपदी तुझी दासी बनेलच कशी? स्वत:चं स्वातन्त्र्य गमावल्यानंतर युधिष्ठिरानं तिला पणाला लावलं आहे.'' नंतर सभेला अुद्देशून तो म्हणाला ''हा दुर्योधन वेडा झालाय. माझं बोलणं तो ऐकणार नाही अन् त्याप्रमाणं वागणारही नाही. निकट भविष्यात कौरवकुळाचा नाश निश्चित आहे.'' तरीही दुर्योधनाने विदुराचे बोलणे कानाआड केले अन् प्रतिकामीला बोलावून त्याला तो म्हणाला, ''ताबडतोब अंत:पुरात जाअून तू द्रौपदीला इथे घेअून ये. या पांडवांना घाबरायचं काहीच कारण नाही तुला!''

दुर्योधनाच्या आज्ञेने प्रतिकामी अंत:पुरात जाअून द्रौपदीला म्हणाला, ''देवी पांचाली, आपले पती धर्मराज यांनी द्यूतात आपणाला पणाला लावले अन् ते हरले. दुर्योधनांनी पण जिंकला. आता आपण त्यांची दासी आहात. त्यांची अशी आज्ञा आहे की आपण ताबडतोब धृतराष्ट्रांसमोर हजर व्हावे.''

''कोणी क्षत्रीय कधी आपल्या पत्नीला पणाला लावतो का? कधीच नाही! धर्म-राजांची बुद्धी तर भ्रष्ट झाली नाही ना? जे



घडलं, ते जरा सविस्तर सांग बरं!'' द्रौपदीने विचारले.

''धर्मराज द्यूतात सर्वकाही हरले. पणाला लावायला काहीच अुरलं नाही, तेंव्हा त्यांनी स्वतःला, आपल्या बंधूंना आणि अखेर आपणालाही पणाला लावले अन् ते सर्वांनाच गमावून बसले.'' प्रतिकामीने अुत्तरादाखल सांगितले.

द्रौपदी यावर कटु स्वरात त्याला म्हणाली, ''असाच सभेत परत जा अन् नीट माहिती विचारून ये की - त्यांनी स्वतःला गमावल्यानंतर मला पणाला लावलं, की मला गमावल्यानंतर तसं केलं?''

प्रतिकामी द्यूतमंडपात परत आला व त्याने द्रौपदीचा प्रश्न धर्मराजाला कळवला. हा प्रश्न ऐकून धर्मराज फारच चिंतित झाला. तो काही बोलूच शकेना.

दुर्योधनच प्रतिकामीला म्हणाला की, ''जा, तिला जाअून सांग की स्वतः सभेत येअूनच काय ते विचार, अन् संशय फेडून घे.''

''प्रतिकामी, मी सभेत येणं अुचित नव्हे. यामुळे कौरवांच्या कीर्तीला कलंक लागेल. सभासदांनी माझ्या प्रश्नाचं अुत्तर द्यावं. नंतर ते म्हणतील तसं करीन मी.'' द्रौपदीने प्रतिकामीला पुन्हा परत पाठवले.

प्रतिकामीने पुन्हा सभेत येअून द्रौपदीच्या बोलण्याचा पुनरुच्चार केला. दुर्योधनाला सर्वचजण घाबरत असल्याने कोणीही सभासद काही बोलू धजेना. माना खाली घालून सर्वजण मौन राहिले. धर्मराजाने परिस्थिती ओळखली व तिला आणण्यासाठी स्वतःच प्रतिकामीबरोबर एक दूत पाठवला. त्या दूताने सन्देश सांगताच स्वतः रजस्वला असूनही द्रौपदी प्रतिकामीबरोबर सभेत जाअून धृतराष्ट्रासमोर अुभी राहिली. पाचही पांडव माना खाली घालून, दुःखी मुद्रेने तेथे बसले होते, पण मान वर करून द्रौपदीकडे पाहण्याचे धैर्य त्यांच्यात नव्हते. त्यांना स्वतःचीच शरम वाटत होती.

दुर्योधनाने त्यांची ही मनस्थिती ओळखून गंभीर आवाजात प्रतिकामीला आज्ञा दिली, ''पहातोस काय? तिला इथे आण.''

प्रतिकामी द्रौपदीला स्पर्श करायला भीत होता. सभासदांना संबोधित करून त्याने विचारले, ''पांचालीला मी काय सांगू?''

भीमाला पाहून तो घाबरत आहे, हे ओळखून दुर्योधन दुःशासनाला म्हणाला,

''दुःशासन, तिला इथे खेचून घेअून ये. हे सर्वजण दास आहेत आता आपले. आपलं काहीही वाकडं करू शकत नाहीत ते.''

यावर दुःशासन मर्यादा विसरून द्रौपदीला म्हणाला, ''द्रौपदी इकडे ये. तुझ्या पतींनी तुला आमच्या सुपूर्त केलंय. आता लाजतेस कशाला? आमच्या या दुर्योधनावर प्रेम कर-कौरवांना आपलंच समज.'' तरीही कोणी काही बोलू धजला नाही.

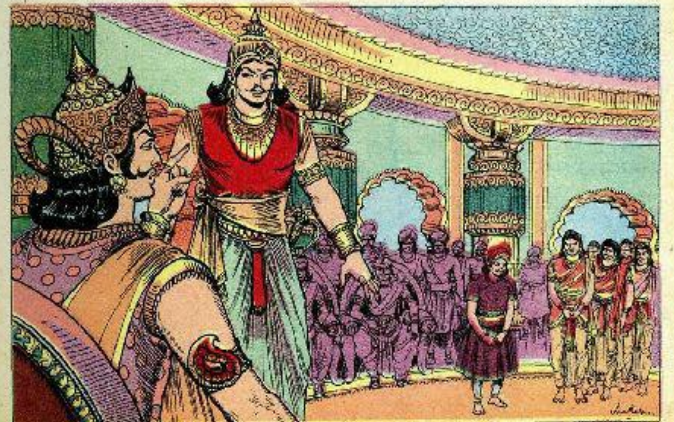
दुर्योधनाने 'इथे येअून बस' असा संकेत करत तिला आपली मांडी अुघडी करून दाखवली.

दुर्योधनाचे हे कृत्य पाहून भीमाने अुसळून प्रतिज्ञा केली की, ''युद्धात मी दुर्योधनाची हीच मांडी आपल्या गदेनं फोडून मुळातून अुखडून टाकीन.'' त्यावेळी तो एकाद्या धगधगत्या ज्वालेसारखा दिसत होता.

भीष्म द्रौपदीला म्हणाला, ''देवी द्रौपदी, धर्मराजाने तुला पणाला लावून मोठी चूक केलीय हे मला मान्य आहे. धर्मराज आपलं सर्वस्व लुटायला तयार होईल, पण तो आपला धर्म कधीही सोडणार नाही. स्वतःला द्यूतात गमाअूनही तो आपला धर्म सोडील का, तुझ्याशी कपट करील का?''

द्रौपदी म्हणाली, ''मुळातच अयोग्य अशा द्यूताच्या खेळात भाग घ्यायला लावून माझ्या पतीला फसवण्यात आलं. त्यांनी सर्व काही गमावलं. आणखी काहीच अुरलं नाही, म्हणून त्यांनी मला पणाला लावलं का? पुत्र, कन्या अन् पत्नीची नियमानुसार भरण पोषणाची जबाबदारी जाणणाऱ्या वृद्ध कौरवांनी या मुद्यावर काही प्रकाश टाकावा.'' अन् हे बोलता बोलता ती रडू लागली. दुःशासन तर जास्तच चेव येअून तिला अचकट विचकट बोलत तिचा अपमान करू लागला.

हे सर्व भीमाला पहावेना, ऐकवेना. तो





धर्मराजाला म्हणाला, ''जुगारी माणसं नीतिहीन बायकोलाही कधी पणाला लावत नाहीत. पवित्र अशा द्रौपदीला पणाला लावून तुम्ही घोर अन्याय केलाय तिच्यावर! सारं ऐश्वर्य अन् आम्हाला ही पणाला लावून हरलात, त्याचं फारसं वाईट नाही वाटलं मला. पण पांचालीला पणाला लावणाऱ्या तुमचे हात जाळून टाकायला हवेत. सहदेव, विस्तव घेऊन ये बघू!''

पण अर्जुन भीमाला म्हणाला, ''आतापर्यंत सर्व सहन केलंस ना! मग आताच अचानक त्यांच्या मनाला क्लेश का देतो आहेस? या जुगाऱ्यांसारखी तुझीही बुद्धी भ्रष्ट झालीय का? अरे, धर्मराजानं जाणून बुजून द्यूत खेळलेलं नाही. त्यांना आव्हान दिलं गेल्यामुळे राजधर्माचं पालन करण्यासाठीच खेळावं लागलं. त्यांत त्यांची काहीही चूक नाही. तू शान्त हो बरं!''

दुःशासन द्रौपदीला खेचून आणण्यासाठी पुढे सरसावला. तेंव्हा अवकळा आलेला आपला चेहरा दोन्ही हातांनी झाकून ती गांधारीकडे वळली.

दुःशासनाने तिचा पाठलाग करत म्हटले, ''माझ्या पकडीतून सुटून कुठे जाशील?'' अन् त्याने तिचे केस पकडून तिला खेचले. पाच बलदंड पती असूनही अबला द्रौपदी भयाने थरथर कापू लागली. ती हळू स्वरात म्हणाली, ''अरे बुद्धिहीना, मी रजस्वला आहे. अशा अवस्थेत मला भरसभेत नेणं अनुचित आहे.''

दुःशासन म्हणाला, ''तुझ्या रजस्वला असण्याशी माझं काय देणं-घेणं? तू वस्त्रहीन आहेस की कशी याच्याशीही माझा कसला संबंध नाही. तुझा पती तुला पणाला लावून हरला आहे. आता तू आमची झाली आहेस. आमची दासी आहेस तू !'' असे म्हणत केस धरून खेचत दुःशासन तिला भरसभेत सर्वांसमोर घेऊन गेला.

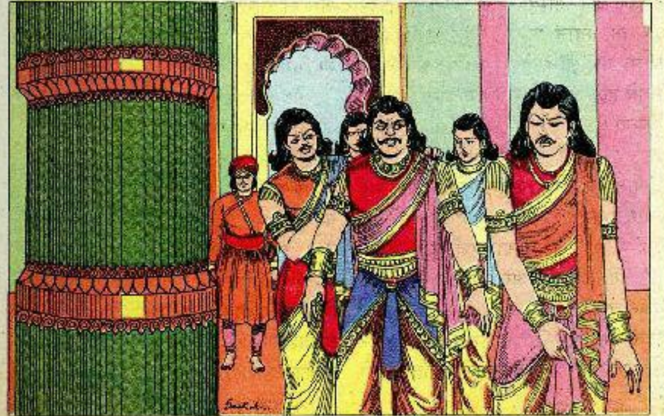
द्रौपदीचे केस सुटून विस्कळित झाले, अंगावरची साडीही अर्धवट सुटली. क्रोधाने तिचे डोळे लाल झाले. ती दुःशासनाला म्हणाली, ''अरे दुष्टा, पितासदृश असणाऱ्या या वृद्धांसमोर असं अुभं रहाणं मला अुचित नव्हे. असल्या अपमानास्पद स्थितीत मला इथे अुभी करण्याच्या पापाबद्दल तुला नक्कीच शिक्षा भोगावी लागेल. या सभेतील सर्वजण धर्मज्ञाते आहेत, पण ते सर्व असे माना लटकावून गप्प का बसून राहिले आहेत? तुला असलं दुष्ट काम करण्यापासून अडवत का नाहीयेत? मला हे काहीच कळत नाहीय. भरतकुलच बहुधा अगदी सडून गेलंय. असं वाटतंय की हा अन्याय थांब-वण्याचं सामर्थ्य भीष्म, द्रोण, विदुर अन् धृतराष्ट्र यांच्यातही नाहीय.'' असे बोलून ती पांडवांकडे जळजळत्या नजरेने पाहू लागली.

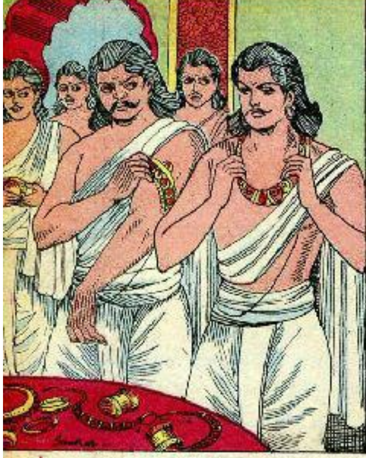
दुःशासन जोराने ओरडला, ''ए, दासी! काय अुगाच बडबडत आहेस?'' त्याच्या या ओरडण्याने कर्ण, शकुनी, दुर्योधन इ. गडगडून हसू लागले. पण बाकी सर्व मनोमन दुःखी झाले.

भीम अत्यंत क्रोधित होअून आपला खालचा ओठ दातांनी चावून जमिनीवर हात मारून आवेशाने ओरडला, ''सभेत हजर असणाऱ्या लोकांनो, सर्वांनी नीट कान अुघडे ठेवून ऐका! हा दुष्ट दुःशासन द्रौपदीची विटंबना करायला बसला आहे. त्याने तिचे केस ओढून मोकळे केले आहेत. वस्त्रांचीही विटंबना आरंभली आहे. मी तुम्हा सर्वांसमक्ष प्रतिज्ञा करतोय की, युद्धात या दुःशासनाची छाती फोडून त्याचे रक्त पिईन अन् त्या रक्तमाखल्या हातांनीच पांचालीचे हे मोकळे केस पुन्हा बांधीन.''

सभेत द्रौपदीच्या प्रश्नांना कोणीही अुत्तरे देअून न्याय करत नाही, असे पाहून धृतराष्ट्राच्या पुत्रांपैकी एकटा विकर्ण अुठून अुभा राहिला अन् आवेशाने बोलू लागला, ''द्रौपदीच्या प्रश्नाला अुत्तर द्या सभासदहो! कुरुवर पितामह अन् गुरुवर द्रोण मौन साधून का बसले आहेत? रागद्वेष अन् पक्षपात विसरून आपला अभिप्राय सांगा! धर्माचं विशदीकरण करा!''

तरीही कोणीच काही बोलेना, तेंव्हा तो स्वतःच म्हणाला, ''आपण लोक न्याय करू इच्छित नसाल, तर नका करू. पण मी गप्प





बसणार नाही. मी देतो न्याय. स्त्री, शिकार, जुगार अन् मदिरेच्या आहारी जाणारा माणूस धर्मपालन करायला असमर्थ बनतो. धर्मराजाने द्यूताच्या व्यसनापायी स्वतःला, भावांना अन् शेवटी द्रौपदीलाही पणाला लावलं; पण द्रौपदी ही केवळ एक त्या युधिष्ठिराचीच नव्हे, तर बाकीच्या चार पांडवांचीही पत्नी आहे, त्यांचीही संपत्ती आहे. तेंव्हा तिला जबरदस्तीनं ओढून आणणं अन्याय्य आहे. माझा हाच धर्म-निर्णय आहे.''

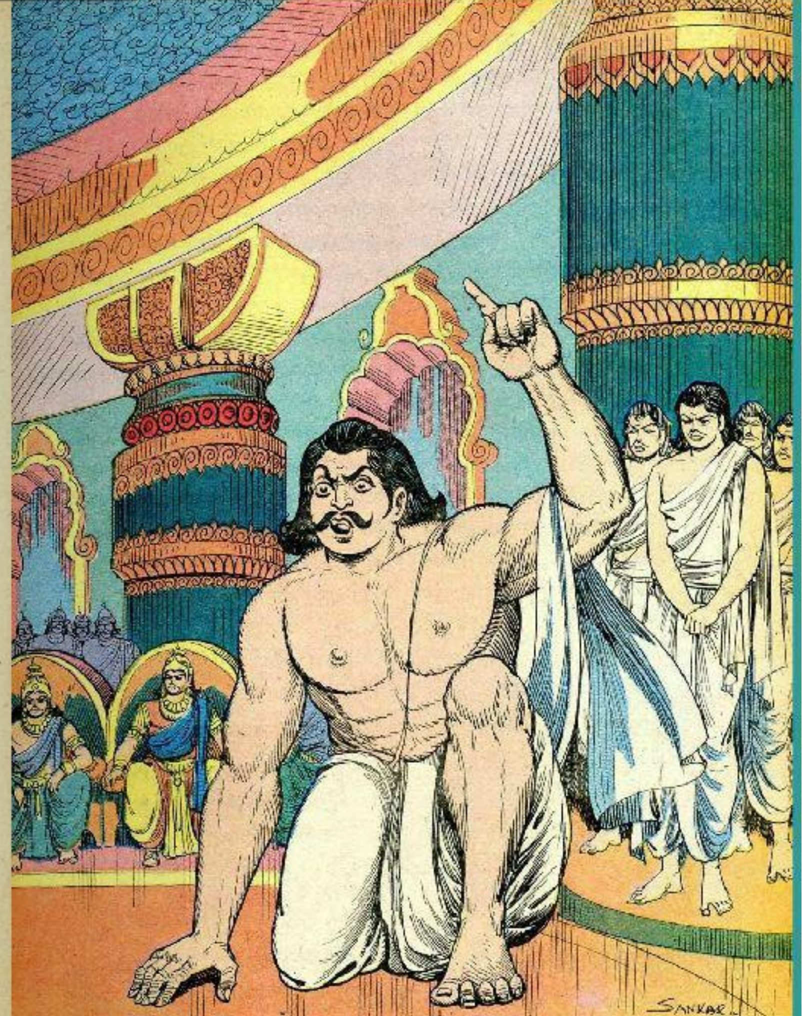
विकर्णाला विरोध दर्शवत कर्ण आवेशाने म्हणाला, ''अरे, या सभेत दिग्गज धर्मवेत्ते बसलेले आहेत. त्यांनाही जो धर्म समजला नाही, तो तुझ्यासारख्या कालच्या पोराला समजला काय? कित्ती हास्यास्पद गोष्ट ही! धर्मराजानं आपलं सर्वकाही घालवलं अन् त्याबरोबर द्रौपदीही घालवली. त्यामुळेच हे पांडव गप्प आहेत. तू म्हणतोस की अशा स्थितीतल्या द्रौपदीला सभेत आणणं अन्याय्य आहे, अशास्त्रीय आहे! अरे, पण ती तर कुलटा आहे कुलटा! कारण ती पांचजणांची पत्नी आहे. असल्या बाईची वस्त्रं अुतरवली, तरी त्यात कसलंही पाप नाही. दुःशासना, या अज्ञानी विकर्णाची मुळीच पर्वा न करता या पांडवांची अन् द्रौपदीची वस्त्रं अुतरव!''

कर्णाचे हे अुद्गार ऐकताच पांडवांनी आपली अुत्तरीये काढून खाली ठेवली. इकडे दुःशासन द्रौपदीची साडी ओढून काढू लागला. द्रौपदीने कृष्णाचे स्मरण करून त्याचा धावा आरम्भला. कृष्ण तावडतोब अदृश्य रूपाने तिला वस्त्रे पुरवत राहिला.

दुःशासन एकेक साडी ओढून काढू लागला, तरीही द्रौपदीच्या शरीरावर साडी दिसतच राहिली. अशा प्रकारे दुःशासनाने ओढलेल्या साड्यांचा सभेत एक डोंगर जमला! शेवटी दुःशासनच दमून भूमीवर कोसळला.

आता विदुर सभेत अुभा राहून हात अुचलत म्हणाला, ''बास झाला हा अन्याय! सभासदहो, द्रौपदीच्या प्रश्नाला अुत्तर न देणं हा अधर्म आहे. विकर्णाशिवाय कोणीही आपलं मत इथं व्यक्त केलं नाही. दीन-दुबळ्यांवर अन्याय केला, तर ते मोठेच पाप होय. या पापाचे आपण सर्व भागीदार व्हाल. असंच समजलं जाईल की आपण सर्वचजण या पापात सहभागी आहात.''

तरीही कोणीच काही बोलेना. तेंव्हा दुर्योधन द्रौपदीला म्हणाला, ''माझ्याकडून



कसलीही चूक घडलेली नाहीय. भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव या सर्वांनी असं म्हटलं की, 'युधिष्ठिर आमचा प्रभु नव्हे, मालक नव्हे'; तर तुम्हाला दास्यातून मुक्ती मिळेल.''

अर्जुन यावर बोलला, ''ही गोष्ट खरीच, की युधिष्ठिर आम्हा सर्वांचा प्रभु आहे. पण आता तोच हरला आहे. तेव्हा आता कौरवांनीच सांगावं की ते कुणाचे प्रभु आहेत.''

याचवेळी तेथे अनेक अुत्पात घडले. धृतराष्ट्र यामुळे घाबरून जाअून दुर्योधनाला म्हणाला, ''अरे पापी, दुष्टा! द्रौपदीला असं जबरदस्तीनं का घेअून आलास? पांडवांच्या बद्दल तुझ्या मनात इतका द्वेष का आहे? ही तर अन्यायाची पराकाष्ठाच झाली!'' पुत्राला अशा प्रकारे दुखावून तो द्रौपदीला म्हणाला, ''मुली, माझ्या सुनांच्यात तूच सर्वश्रेष्ठ आहेस. सांग, तुला काय हवं माझ्याकडून?''

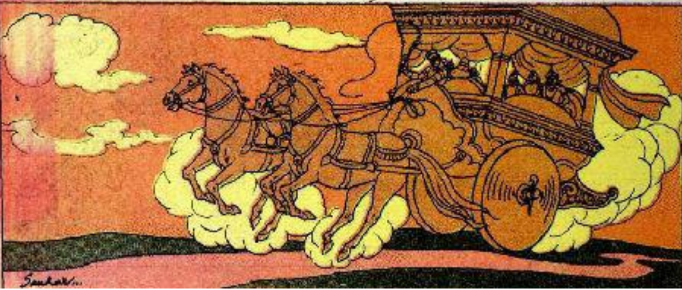
द्रौपदीने इच्छा व्यक्त केली की, 'पांडवांची दास्यातून मुक्तता होअून त्यांना त्यांची शस्त्रे परत मिळावीत?'

यावरही कर्णाने टोमणा मारला, ''अरे वा! आज एका अबलेनं पांडवांचा अुद्धार केलाय!'' भीमाने लगेच रौद्राकार धारण करून शत्रूंना विनाशाची धमकी दिली.

मोठ्या मुश्किलीने अर्जुन व धर्मराजाने त्याला शान्त केले. नंतर धर्मराजाने धृतराष्ट्राला विचारले, ''आमच्यासाठी काही आज्ञा असेल, तर सांगा महाराज!''

''पुत्रा, तू आपले बंधू आणि द्रौपदी यांच्यासह निर्विघ्नपणे इन्द्रप्रस्थाला परत जाअून आपला राज्यकारभार संभाळ. मला वाटलं होतं की द्यूत खेळीमेळीच्या वातावरणात खेळलं जाईल. पण तसं घडलं नाही. मी मधे अडवल नाही, ही माझी चूकच झाली. आम्हा वृद्ध पतिपत्नींवर अुपकार म्हणून माझ्या पुत्रांनी केलेली दुष्कर्मं विसरून जा. तुझं अन् तुझ्या भ्रात्यांचं कल्याण असो.'' संवेदनशील धृतराष्ट्र गद्गद्ल्या आवाजात बोलला.

सर्वांचा निरोप घेअून पांडव द्रौपदीसह इन्द्रप्रस्थला परत गेले.



'चांदोबा'
पुरवणी - ९२

आपल्या देशाची
वृक्ष-संपदा

कवठ

कवठाची फळे हत्तींना फार आवडतात. या वृक्षाची फळे हत्ती सहजपणे तोंडात घालतात आणि गिळून टाकतात. पण पोटात गेल्यावर फळांचा गर मात्र पचवतात आणि साली विसर्जित करून टाकतात. म्हणून याला लॅटिन भाषेत 'फोरोनिया एलिफांटम' म्हणतात. गणेश चतुर्थीच्या दिवशी नैवेद्य म्हणून कवठाची फळे विघ्नेश्वराला अर्पण केली जातात. फळाचे वरील कवच फार कठिण असते आणि आतील गर मात्र गोड असतो. म्हणून याला इंग्रजीत 'वुड ॲपल' म्हणतात.

कवठाचा गर थंड असतो. म्हणून उन्हाळ्याच्या दिवसात याचे सरबत बनवतात. या सरबतात साखरेऐवजी गूळ घालतात. कवठाचा गर, मध व खडीसाखर एकत्र करुन स्वादिष्ट बर्फी तयार करतात.

कवठाला संस्कृत मध्ये 'कपित्थ', हिंदीत 'कैथ' अथवा 'कविताही' वा 'कावात', गुजरातीत 'कोथा', मराठीत 'कवठ', बंगालीत 'कथवेल', कन्नड मधे 'बेला', तमिळ मधे 'विलांबलम्' व तेलुगु मध्ये 'वेलग' म्हणतात.

कवठाची झाडे विशेषेकरून जंगलात असतात. पण काही ठिकाणी घराच्या परसात ही आढळतात. मजबूत लांब-लांब फांद्या असलेले हे वृक्ष फार उंच नसतात. फांद्यावर भरगच्च पाने येतात. नाजुक लाल रंगाचे फुलांचे गुच्छ झाडावर दिसतात. फळे अुदी रंगाची असतात. चेंडूसारख्या गोल फळांचे कवच खरखरीत असते.

* * *



आपल्या देशातील ऋषि

कश्यप-अस्तिक

कोणे एक काळी पृथ्वीवर सर्प-भय फार असे. शेतात, नद्यात, तलावात सर्वत्र सापच साप दिसत. जंगलात सगळीकडे साप वावरत. यामुळे पृथ्वीवर राहणे माणसांना अशक्य वाटू लागले.

कश्यप ऋषींनी हे संकट जाणले. ते ध्यान-मग्न झाले आणि दैवबलाने त्यांनी काही मंत्रांची रचना केली. या मंत्रांच्या महिम्याने त्यांनी मनुष्य जातीला सर्पांपासून वाचविले. सापाची विषबाधा झालेल्या माणसांचे प्राण वाचविण्यासाठी त्यांनी विष-वैद्यक शोधून काढले. आपल्या तपोबलाच्या साह्याने त्यांनी मनसा देवीची निर्मिति केली. ही देवी सापांना वश करू शके.

मनसा देवीने जरत्कार नावाच्या एका ऋषीशी लग्न केले. त्यांना एक मुलगा झाला, त्याचे नाव अस्तिक. लहानपणापासूनच अस्तिक मोठा विष्णुभक्त होता.

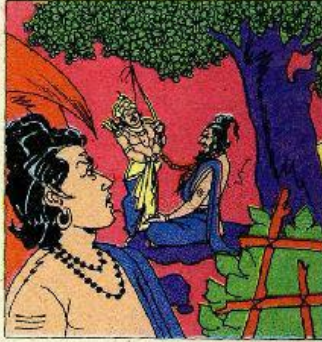
परीक्षित राजा एकदा शिकारीसाठी जंगलात गेला. तेथे समीक नावाचा एक मुनि डोळे मिटून तपस्या करीत बसलेला होता. राजाने एक मेलेला साप त्याच्या गळ्यात अडकवला. राजाच्या या खोडीमुळे समीकचा मुलगा फार रागावला. हे दुष्कार्य करणारा राजा सात दिवसात साप चावून मरेल असा त्याने शाप दिला. शापापासून आपला बचाव व्हावा म्हणून राजाने असा पक्का बंदोबस्त केला की साप आपल्यापर्यंत पोचूच शकणार नाही. सातव्या दिवशी सूर्यास्ताच्या वेळी राजाने एक फळ खायला सुरुवात केली. त्या फळात किड्याच्या रूपात एक साप होता. क्षणात किड्याने विराट स्वरूप धारण केले आणि राजा परीक्षिताला डंख मारला. ऋषि-कुमाराचा शाप खरा ठरला. तो साप सर्पराज तक्षक होता.

परीक्षिताचा मुलगा जनमेजय तक्षकावर खूप रागावला आणि सर्पवंशाचा सर्वनाश करण्याची त्याने प्रतिज्ञा केली. त्याने ऋषींशी सल्लामसलत केली. त्यांच्या सल्ल्यानुसारच त्याने सर्पयाग सुरू केला. ऋषींचे तपोबल आणि त्यांच्या मंत्रांची शक्ति यामुळे हजारो सर्पांची यज्ञकुंडात आहुति पडू लागली.

हे पाहून तक्षक घाबरला व इंद्राच्या सिंहासनाखाली लपून बसला. ऋषींच्या मंत्रांच्या सामर्थ्यामुळे देवेन्द्र व त्याचे सिंहासन यज्ञकुंडाकडे आकर्षित होऊ लागले. तक्षक सिंहासनाला चिकटून बसला.

त्यावेळी अस्तिक जनमेजयाला भेटले. आपल्या वाक्-चातुर्याने त्यांनी राजाला प्रसन्न केले आणि सर्पयाग थांबवला. तक्षक पळून गेला आणि बऱ्याच सर्पांना जीवन-दान मिळाले.

अस्तिकने सर्प-जातीला विनाशापासून वाचवले. म्हणून असे म्हणतात की भक्तिपूर्वक त्यांचे नाव घेतले तर मनुष्याला सापाला भिण्याची आवश्यकता नाही.



तुम्हाला माहीत आहे का?

१. भुतांचे द्वीप (डेव्हिल्स आयलंड) कोणते?
२. भारतीय रेल्वे-मार्गाची लांबी किती?
३. नुकतीच केरळ मध्ये निवडणूक झाली. तेथील विधान-सभेत एकूण किती जागा आहेत?
४. इंग्रजीला सरकारी भाषा म्हणून स्वीकार करणारे आपल्या देशातील राज्य कोणते?
५. सलीम अली प्रसिद्ध पक्षी-शास्त्रज्ञ आहेत. त्यांच्या व्यक्तिगत जीवनाशी संबंधित पक्षी कोणता?
६. गणित-शास्त्रातील 'लोगॅरिथम्स' ची रचना कोणी केली?
७. ॲनिमेशन चित्रपट बनविण्यासाठी स्टुडियोची स्थापना आपल्या देशात कोणी केली? तो कोठे आहे?
८. संयुक्त राष्ट्र-संघाचा सुवर्ण-महोत्सव गेल्या वर्षी साजरा झाला. त्यावेळी मलयाळम मध्ये भाषण करण्यासाठी कोणाला बोलवले होते?
९. संयुक्त राष्ट्र-संघात प्रवेश मिळवणारा शेवटचा देश कोणता?
१०. संयुक्त राष्ट्र-संघापुढे आपल्या गायनाचा कार्यक्रम सादर करणारी भारतीय गायिका कोणती?
११. संयुक्त राष्ट्र संघाच्या अधिकृत भाषा कोणकोणत्या?
१२. सर्वप्रथम भारताच्या दोन नगरांना जोडणारा भारताचा राष्ट्रीय राजमार्ग कोणता?
१३. विश्व व्यापार संस्थेचे डायरेक्टर जनरल कोण?
१४. वर्ल्ड क्रिकेट कप सामन्यात पाकिस्तानने फारच थोड्या धावा केल्या. त्या किती? हा सामना केव्हा झाला?
१५. येते क्रिकेट वर्ल्ड कप सामने कोठे होणार आहेत?

उत्तरे

१. दक्षिण अमेरिकेच्या ईशान्येला फ्रेंच गयाना आहे. त्याच्या जवळ असलेल्या एका द्वीपाला 'भुतांचे द्वीप' म्हणतात.
२. ६२,००० कि.मी.
३. १४०.
४. नागालँड.
५. गौरेया.
६. जॉन नेपियर.
७. दादासाहेब फाळके अवार्ड विजेता डॉ. अकिनेनी नागेश्वरराव.
८. माता अमृतानंदमयी.
९. पालान रिपब्लिक.
१०. एम.एस. सुब्बलक्ष्मी.
११. अरेबिक, चायनीज, इंग्लिश, फ्रेंच, रशियन व स्पॅनिश.
१२. दिल्ली - चंडीगढ.
१३. रेनेटो रुगीरो.
१४. ४०.२ ओवर्स मध्ये ७४ धावा. १९९२ मधे.
१५. इंग्लंड.

सोनेरी क्षण १ ची उत्तरे

१. स्क्वाड्रन लीडर राकेश शर्मा, याने १९८४ मधे आणखी दोन रशियन प्रवाशांसह अंतरिक्ष-प्रवास केला.

२. जयपुरच्या सवाई राजा जयसिंगने निर्माण केलेल्या जगातल्या सर्वात मोठ्या सूर्यघड्याळाचे नाव 'बृहत सम्राट यंत्र' असे आहे.

३. मंगळ व गुरु या ग्रहांच्या मधे सेरेस नावाचा छोटासा उपग्रह दिसतो. आतापर्यन्तच्या माहितीप्रमाणे हाच सर्वात मोठा उपग्रह होय. १ जानेवारी १८०१ रोजी याचा शोध लागला.



४. जगन्नाथपुरी येथील हे जगन्नाथ मंदिर. श्रीकृष्ण गोकुळ सोडून मथुरेला आल्याच्या आठवणीनिमित्त मोठा उत्सव साजरा केला जातो. या वेळी या तीन मूर्ती मोठमोठ्या रथांवर बसवून मिरवणूक काढली जाते.

५. २८ फेब्रुवारी रोजी बेडूक विहिरीबाहेर आला असणार. रोज १ मीटर प्रमाणे २७ दिवसात तो २७ मीटर चढला. २८ व्या दिवशी तो ३ मीटर चढून बाहेर आला. पुन्हा २ मीटर घसरण्याचा प्रश्नच नाही.

चंद्रावरील रहस्य

अंतरिक्ष प्रवाशाला भयंकर प्राण्याचा आवाज ऐकू येणे शक्य नाही. कारण तेथे वातावरणच नाही.



ョ4+4I=I

↓

ョ4=4I-ヿ

७. अे. महाराष्ट्र
बी. गोण्डवन (म.प्र.)
सी. कूर्ग (कर्नाटक)
डी. नागालॅण्ड



पिशाचिनी स्वयंपाकीण

राणीगंजच्या रावतच्या मुलीचं नाव सुनंदा. सुनंदाच्या लग्नासाठी रावतने आपले दोन एकरांचे शेत पन्नास हजार रुपयांना विकले.

वडिलांनी केलेला हा सौदा सुनंदाला मुळिच आवडला नाही. ती वडिलांना म्हणाली - "बाबा, या रकमेतील अर्धी रक्कम खर्चून तुम्ही एक घर खरेदी करा. तुम्ही असं केलं नाहीत, तर माझं लग्न झाल्यावर तुम्ही राहणार तरी कोठे? शेताची मिळकत तर संपलीच. आता दर महिन्याला भाडं देणं ही तुम्हाला कठिण होईल. माझ्या लग्नासाठी आपली सारी संपत्ति तुम्ही खर्च करावी हे योग्य होणार नाही."

मुलीच्या सल्ल्यानुसार रावतने एक छोटं घर खरेदी केलं. हे घर होतं आनंदचं. लहानपणीच तो पितृ-छत्राला पारखा झाला, आईने मोठ्या कष्टाने त्याचे पालन-पोषण करून त्याला लहानाचा मोठा केला. मोठा झाल्यावर सुद्धा आनंदने आपल्या जबाबदाऱ्या स्वीकारल्या नाहीत. आईच्या मृत्यूनंतर पैसे मिळवायला किती कष्ट करावे लागतात, किती मेहनत करावी लागते हे त्याच्या लक्षात आले. त्याला कोठे नोकरी पण मिळाली नाही. आता त्याच्या पुढे एकच मार्ग होता. घर विकून टाकायचं आणि शहरात जाऊन काही व्यापार करायचा. अशा परिस्थितीत त्याने आपले घर सुनंदाच्या वडिलांना पंचवीस हजार रुपयांना विकले.

आता रावत आपल्या नव्या घरी रहायला आला. वडील व मुलगी यांनी नव्या घरात सर्व सामान नीट लावले. काम संपता संपता संध्याकाळ झाली.

थकून गेल्यामुळे आता स्वयंपाक करायची ताकत सुनंदात राहिली नाही. ती विचार करू लागली - एकाद्या बाईने येऊन आपला स्वयंपाक करून दिला तर काय बहार येईल नाही!

"आजच का, रोज मी येऊन तुझा

अविनाश बापट



स्वयंपाक करीत जाईन. हे काम तू आता माझ्यावरच सोपव.'' हातात चिमटा घेऊन आत आलेली पिशाचीण म्हणाली.

पिशाचिणीला पाहून सुनंदा घाबरून गेली. पिशाचिणीने आपल्या हातातील चिमटा हवेत असा फिरवला की जणू तिने सुनंदाला आश्वासन दिले. ती म्हणाली - ''अग, अशी घाबरू नकोस. मी काही कोणी परकी का आहे? हे घर ज्या आनंदने तुम्हाला विकले त्याची मी आई. तुझ्या वडिलांनी दिलेले पंचवीस हजार रुपये घेऊन काही व्यापार करण्याच्या विचारात तो आहे. फार बुद्धिमान आहे हं तो. त्याच्यासारखा हुशार मुलगा इथं आसपास कुठे असेल असं मला नाही वाटत. आता राहिली माझी गोष्ट! जेव्हा जिवंत होते, तेव्हा मी दोन-तीन घरचा स्वयंपाक करून आपली उपजीविका करीत असे. आत्ता निदान एकाद्या तरी घरात स्वयंपाक करण्याचे काम केल्याशिवाय मला चैन नाही पडणार. आपल्याच घरात स्वयंपाक करायची संधि मिळाली तर त्याहून अधिक चांगलं ते काय?''

सुनंदा भीतीने थरथरू लागली. तिने बाहेर येऊन वडिलांना ही बातमी दिली. रावत ही घाबरला आणि म्हणाला - ''आपण सुद्धा किती दुर्दैवी नाही? शेवटी आपण खरेदी केलं ते भुताचं घर!'' आणि तो आपल्या भाग्याला दोष देत राहिला.

वडिलांना समजाऊन सांगत सुनंदा म्हणाली - ''बाबा, आपण फार वाईट वाटून घेऊ नका. स्वयंपाकीण पिशाचीण मला तरी स्वभावाने फार चांगली दिसतेय. तिची बोलण्याची पद्धत मला आवडली. आपण तिला भ्यायचं काही कारण नाही.''

रावत काही बोलणार एवढ्यात स्वयंपाक-घरातून पिशाचिणीचा आवाज आला - ''भोजन तयार आहे. दोघे ही जेवायला या लवकर.'' रावत आणि सुनंदा अमळ भीत भीत स्वयंपाक-घरात आले. सगळे पदार्थ फार चविष्ट होते. तसे पिशाचिणीला सांगावे की नाही याबाबत दोघे ही विचार करीत होते, इतक्यात पिशाचीणच म्हणाली - ''उद्या सकाळी लवकरच येईन आणि स्वयंपाक करून जाईन!'' एवढं बोलून ती अदृश्य झाली.

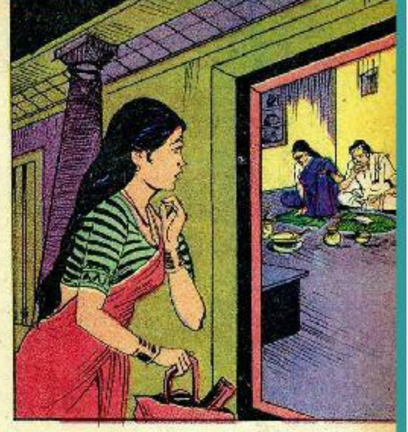
अशा रीतीने सुनंदाची स्वयंपाकाच्या कामातून तर सुटका झाली. पण एक आठवड्याभरात पिशाचिणीच्या पदार्थांचा सुनंदाला कंटाळा आला. पिशाचीण रोज एकाच चवीचे पदार्थ बनवायची. तेलावर तिचा फार हात असे. पहाटे बनवलेले खाद्य-पदार्थ जेवणाच्या वेळेपर्यंत थंड होऊन जात. नंतर अंधार पडल्यावर ती यायची नि स्वयंपाक करायची. जेवण संपेपर्यंत अर्धी रात्र व्हायची. रावतला लवकर झोपायची सवय होती. म्हणून दोघे ही पिशाचिणीच्या या स्वयंपाकाला कंटाळून गेले.

एक दिवशी सकाळी सकाळी पिशाचीण आली तेव्हा सुनंदा तिला म्हणाली - ''आता मी स्वत: आपला स्वयंपाक करीत जाईन. तुझ्या मुलाच्या घरी स्वयंपाक करायला कोणी नाही, त्याला फार त्रास होत असेल नाही? तू मुलाकडे जाऊन स्वयंपाक केलास तर बरं नाही का होणार?''

''हे तर शक्यच नाही. मी पिशाचीण बनलेय हे जर समजलं, तर फार वाईट वाटेल त्याला. आता तर तो खूप कमवू लागलाय म्हणे! जरूर वाटली तर एकादा आचारी सुद्धा ठेवील तो आपल्या पदरी.'' पिशाचीण म्हणाली.

सुनंदाने मनातल्या मनात विचार केला - ही ब्याद इतक्या सहज जाईलसे वाटत नाही. अमळ संकोचाच्या स्वरात ती म्हणाली - ''तुझा स्वयंपाक आम्हाला आवडत नाही बघ!''

हे ऐकताच पिशाचीण म्हणाली - ''हे काय बोलत आहेस तू? माझा स्वयंपाक आणि आवडत नाही! हे कसे शक्य आहे? ऐक, मी मोठी लहरी आहे. मी बनवलेले पदार्थ तुम्ही

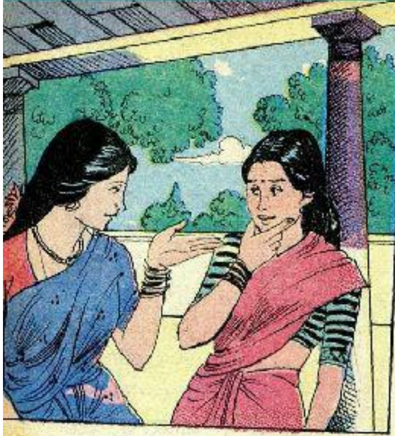


दोघांनी खाल्लेच पाहिजेत. नाहीतर परिणाम चांगला होणार नाही हे लक्षात ठेव.''

त्या दिवसापासून पिशाचीण रागाने पदार्थात खूप मिर्च्या घालू लागली, भाज्या तेलात बुडवून काढू लागली. यामुळे महिन्याच्या बेगमीचे सामान पंधरा दिवसातच संपू लागले. बिचाऱ्या रावतला महिन्याच्या मध्येच बरेच पदार्थ खरेदी करावे लागले.

एक दिवशी रात्री वडील व मुलगी भोजन करीत बसले होते. अकस्मात् सुनंदाची एक बाल-सखी तिला भेटायला आली. शहरात राहणारी ही मैत्रीण आपल्या एका नातेवाईकाच्या मुलाच्या लग्नासाठी आली होती.

रात्री इतक्या उशीरा जेवण करताना पाहून तिने सुनंदाला विचारले - ''ही काय जेवायची का वेळ? इतका उशीर का?''



''भगवत्कथा ऐकायला देवळात गेलो होतो. आताच परत आलो. तुझ्याकडे सगळे खुशाल आहेत ना?'' सुनंदाने विचारले.

थोडा वेळ दोघी मैत्रिणी पलंगावर बसून इकडच्या-तिकडच्या गप्पा मारीत बसल्या. नंतर सुनंदाने घर खरेदी करण्यापासून पिशाचिणीच्या स्वयंपाकापर्यंत सर्व कथा आपल्या मैत्रिणीला सांगितली. आणि म्हणाली - ''या पिशाचीण स्वयंपाकिणीचा मुलगा शहरात व्यापार करतो. खूप पैसे मिळवतो तो. तिनेच आम्हाला हे सर्व सांगितले. आपल्या मुलाकडे जाऊन राहिली, तर तिच्या तडाख्यातून सुटका होईल आमची!'' सुनंदाने मैत्रिणीला आपली व्यथा सांगितली.

हे ऐकून मैत्रीण राधाला मोठं आश्चर्य वाटलं. ती म्हणाली - ''अग, तू काय सांगत आहेस हे? तुझी पिशाचीण स्वयंपाकीण आनंदची आई होय? आनंद माझ्या भावाचा जिवलग मित्र आहे. तो नेहमी आमच्याकडे येतो बघ. व्यापारात मोठा दक्ष आहे तो. जसं आईचं या घरावर प्रेम आहे, तसंच मुलाचं पण आहे. तो माझ्या भावाला नेहमी घराबद्दल सांगतो आणि म्हणतो - व्यापारासाठी भांडवल जमवण्यासाठी आपल्याला घर विकावं लागलं. आपल्या आजोबा-पणजोबांनी बांधलेले घर विकण्याची पाळी आपल्यावर यावी याचे फार दुःख आहे त्याला.

सुनंदा रडव्या सुरात म्हणाली - ''त्या बिचाऱ्या मोठ्या व्यापाऱ्याला हे माहीतच नाही की हे घर खरेदी करून आम्ही इकडे कसे संकटात पडलो आहोत ते!''

राधा थोडा वेळ शांतपणे बसली आणि एकदम पलंगावरून खाली येत म्हणाली - ''वाऽ, मला एक छान उपाय सुचलाय बघ सुनंदा. तू तसं केलंस तर आनंद व तू दोघे ही सुखी व्हाल.'' सुनंदाच्या कानात काही सांगून ती म्हणाली - ''तुझी काही हरकत नसेल आणि तुला सर्वस्वी योग्य वाटत असेल, तर माझी योजना तडीस जाईल. त्या पिशाचिणीला मात्र यातील काही सांगू नकोस हं. हे शुभ कार्य झालं तर शहरातच होईल.''

सुनंदा लाजत म्हणाली - ''ठीक आहे. तू म्हणशील तसं.'' दुसऱ्या दिवशी पिशाचीण स्वयंपाकीण येण्यापूर्वीच राधा शहरात निघून गेली. पिशाचीण आल्याबरोबर सुनंदा तिला म्हणाली - ''मला नि वडिलांना काही महत्त्वाच्या कामासाठी शहरात जायचंय. आम्ही दुपारी जाणार आहोत. निदान पंधरा दिवस तरी आम्हाला तिकडे रहावं लागेल.''

चिडून पिशाचीण म्हणाली - ''मग हे सांगायला एवढं मोठं भाषण कशाला? तर काय, तुम्हाला पंधरा दिवसांची रजा पाहिजे ना? मंजूर. पण रजा संपल्यावर परत आला नाहीत तर मात्र तुमचा सर्वनाश करून टाकीन हं. समजलं?''

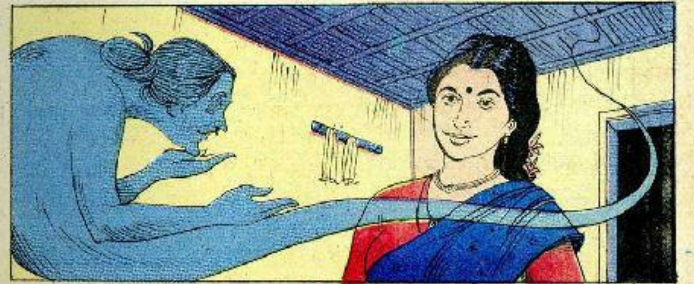
त्याच दिवशी दुपारी सुनंदा आणि तिचे वडील शहराकडे गेले. राधा आणि तिचा भाऊ यांच्या देखरेखीखाली आनंद आणि सुनंदा यांचा विवाह निर्विघ्नपणे पार पडला.

नंतर एक आठवड्याने सुनंदा आपल्या नवऱ्याबरोबर सकाळी-सकाळी घरी आली. पिशाचीण नारळाची चटणी वाटत आहे असं तिनं पाहिलं. सुनंदा तिच्याजवळ जाऊन म्हणाली - ''सासूबाई, शहरात गेल्यापासून तुमच्या मुलाला चटण्या आवडेनाशा झाल्या आहेत. त्यांच्यासाठी थोड्या भेंड्या तळा.'' आश्चर्याने पिशाचीण म्हणाली - ''म्हणजे माझा मुलगा आनंद याच्याशी लग्न करण्यासाठी तू शहरात गेली होतीस तर?''

''होय सासूबाई, तुमचा मुलगा काही दिवस याच घरात राहणार आहे. रोज त्याच्यासाठी स्वादिष्ट पक्वान्न बनवा. आज खीर पण करा. तुम्ही उत्तम स्वयंपाक करता हे दाखवून द्या. मी आता फार दमलेय. जरा वेळ आराम करते हं.'' जांभई देत सुनंदा म्हणाली.

डोळे लाल करीत पिशाचीण म्हणाली - ''थांब जरा, तू किती चलाख आहेस हे समजलं मला आता. आपल्या सासूकडून काम करून घेणार आणि स्वतः ताणून देणार हं? दुसरी कोणी असती तर मी मुळिच सोडलं नसतं. ठीक आहे, आज तुझं म्हणणं मानते मी. माझ्या मुलाने मला स्वयंपाक करताना पाहिलं तर फार वाईट वाटेल त्याला. त्याला दुःख व्हावं अशी माझी इच्छा नाही. आतां आपला स्वयंपाक तूच संभाळ. माझ्या मुलाची चांगली काळजी घे.'' आणि पिशाचिणी अदृश्य झाली.

सासूबद्दल आदर होता म्हणून सुनंदाने यातील काही ही आनंदला सांगितले नाही. आपल्या घरी परत आल्यावर आनंदला फार आनंद झाला. त्याला फार समाधान वाटलं की आपल्याला मोठी गुणवती बायको मिळाली आहे.





माकडाची मदत

एका शहरात एक गरीब स्त्री रहात असे. तिचा नवरा वारला, पण लोक त्याला विसरले नाहीत, त्याच्या गुणांचे गोडवे गात. आपल्या आयुष्यात त्याने फक्त नाव कमवले, धन नाही. आपली बायको आणि मुलगा यांना गरीबीत खितपत ठेवून तो मरून गेला. त्याच्या मुलाचं नाव होतं - गोपाळ.

वडील वारले तेव्हा तो पंधरा वर्षांचा होता. तो जिथे बसायचा, तिथे बसून राही. उठण्याची ताकत त्याच्यात नव्हती. अजगराने एकादा प्राणी वा मनुष्य गिळल्यावर तो जसा पडून राहतो, तसा गोपाळ आळसून पडून राही.

गोपाळची आई म्हणे - ''परमेश्वराने आपल्यावर अवकृपा केली. आपण तरी काय करणार?'' ती मुलावर कधी रागावीत नसे. त्याला काही काम करायला सांगत नसे. ती स्वत: मात्र चार घरी काम करून थोडं-फार कमवी. त्या पैशातून मुलाचं नि आपलं पोट भरी. आई जेव्हा जागवील तेव्हा गोपाळ मोठ्या कष्टाने उठे आणि जेवून-खाऊन पुन्हा झोपून जाई.

गोपाळच्या घराजवळच एक व्यापारी होता. त्याचं नाव होतं अशर्फी गुप्ता. व्यापारासाठी तो चीनला जाणार आहे असं तिला समजलं. त्याच वेळी तिच्या हातात पगाराचे पैसे आलेले होते. त्याच्यातून चांदीचे पाच रुपये गोपाळच्या हाती देऊन ती म्हणाली - ''बेटा, ही रकम अशर्फी गुप्ताला दे आणि त्यांनी चीनहून येताना आपल्यासाठी एकादी वस्तु आणावी असे सांग. ती विकून तू काही व्यापार कर आणि थोडे पैसे मिळव.''

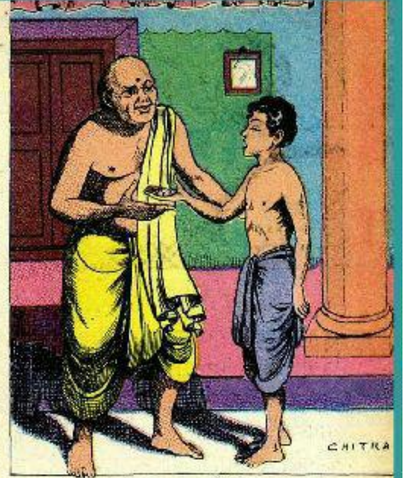
मोठ्या कष्टाने बडबडत गोपाळ बिछान्यावरून उठला. त्याने एक जांभई दिली. आणि अर्धवट जागृतावस्थेत झोपेच्या खुमारीत चालत चालत तो अशर्फी गुप्ताकडे गेला आणि आईने दिलेले पाच रुपये, त्याच्या हातावर ठेवून, आईचा निरोप सांगितला.

पंचवीस वर्षांपूर्वी 'चांदोबा'त प्रकाशित झालेली गोष्ट

गुप्ताला गोपाळची दया आली. त्याने विचार केला - एवढ्या थोड्या पैशात हा काय व्यापार करणार? इतक्या थोड्या रकमेतून मी वस्तु तरी काय खरेदी करू? आपल्या दयाळु स्वभावामुळे तो गोपाळला म्हणाला - ''ठीक आहे, मी आणीन तुझ्यासाठी काही तरी.'' गोपाळ घरी आला अन् झोपून गेला. अशर्फी गुप्ताने अन्य व्यापाऱ्यांच्या सल्ल्याने मुहूर्त निश्चित केला आणि तो चीनला रवाना झाला. सुदैवाने समुद्रांतील प्रवास निर्विघ्नपणे पार पडला. हवा पण अनुकूल होती. वाटेत ते ज्या ज्या बंदरात थांबले, तेथे मालाची खरेदी-विक्री छान झाली. शेवटी जहाजं चीनला पोचले. तेथे व्यापाऱ्यांनी आणलेला सर्व माल विकून टाकला आणि रेशमी वस्त्रे, हस्तिदंत, रत्ने वगैरे माल खरेदी केला. आता जहाज परत मायदेशी यायला निघाले.

दहा दिवसांनी अशर्फी गुप्ताला एकदम गोपाळच्या पाच रुपयांची आठवण झाली. गोपाळच्या आईने चीन मधून काही तरी वस्तु आणायला सांगितली होती. व्यापाराच्या गडबडीत तो हे सर्व विसरूनच गेला होता. त्याने विचार केला की आपण खरीदलेल्या मालातील एकादी वस्तु देऊन टाकावी. पण इतक्या कमी किंमतीची देण्यासारखी वस्तु त्याच्याकडे नव्हती.

अशर्फी बाकीच्या व्यापाऱ्यांना म्हणाला - ''आपण जहाज पुन्हा चीनला घेऊन



जाऊ या. मी एक खरेदी करायला विसरलो.'' पण कोणी ही हे मान्य केले नाही.

काही दिवसांनी जहाज पूर्वेकडील एका बेटावर थांबले. बंदरावर बरेच भिकारी जमले. त्यांच्या पैकी एका जवळ तीन माकडे होती. त्यांच्यापैकी दोन मोठी चंपळ होती. मालक जे करायचा हुकुम देई ते ती बिनचूक करून दाखवीत. तिसरं माकड मात्र म्हातारं होतं. त्याला कुठल्याच खेळात भाग घेता येत नसे. बाकीची दोन्ही माकडे जेव्हा आपली कला दाखवीत, तेव्हा हे म्हातारे माकड दिनवाणेपणाने समुद्राकडे पहात बसे.

त्या माकडांकडे पाहून अशर्फी गुप्ताला एक कल्पना सुचली. गोपाळच्या पैशातून एकादं माकड त्याला खरीदून दिलं की आपली जबाबदारी संपली. काही आणलं



नाही असं नको व्हायला.

"अरे ऐक, यातील एक माकड मला विकत देशील? मी तुला पाच रुपये देईन." अशर्फी माकडाच्या मालकाला म्हणाला.

मालक म्हणाला - "हे म्हातारं माकड घेऊन जा पाहिजे तर!"

"ते नको. दुसऱ्या दोन पैकी एक दे न?" गुप्ताने विचारले.

"शंभर रुपयांहून कमी किंमतीला नाही देता येणार ते. यांच्या कलेवर तर मी जगतो आहे. या म्हाताऱ्याला मी पाच रुपये देऊन खरेदी केलं. फुकटच खायला घालतोय मी त्याला. याला काहीच खेळ करता येत नाही. शिकवलं तर शिकत नाही! तेव्हा हे घेऊन जा पाच रुपयात."

शेवटी अशर्फीने ते म्हातारं माकड पाच रुपये देऊन खरेदी केलं नि त्याला जहाजावर घेऊन आला. ते ही गोपाळ सारखंच सुस्त होतं. खाण्या-पिण्याची वेळ सोडली तर बाकीच्या वेळात ते पडून रहायचं. मस्त झोपून रहायचं. त्याला बांधून ठेवायची पण जरूर नव्हती.

आणखी काही दिवसांनी जहाज मोत्यांच्या बेटावर पोचलं. या बेटाच्या चारी बाजूंच्या समुद्रात मोत्यांचे शिंपले मिळतात. या बेटावरील नावाडी स्वस्तात मोत्यांचे शिंपले व्यापाऱ्यांना विकतात. कधी कधी भाग्यवान व्यापाऱ्यांना मोठ-मोठे शिंपले मिळतात. त्यातील टपोरे मोती भारी किंमतीला विकले जातात. ज्या दुर्दैवी व्यापाऱ्यांच्या नशीबात छोटे शिंपले येतात, त्यांना या व्यापारात खोट बसते. दिलेले पैसे ही वसूल होत नाहीत.

हे जहाज मोत्यांचा सौदा करण्यासाठीच या बंदरावर आलेलं होतं. जहाज पाहताच तरुण नावाड्यांनी समुद्रात उड्या मारल्या. आतापर्यंत मुकाट्याने बसलेलं माकड नावाड्यांचा आवाज ऐकून जागं झालं. आणि त्याने एकदम समुद्रात उडी मारली.

हे म्हातारं माकड ही गोपाळच्या नशिबात नाही की काय अशी अशर्फी गुप्ताला काळजी वाटू लागली. पण थोड्याच वेळात माकड दोन शिंपले छातीशी कवटाळून पोहत जहाजापर्यंत आलं. आणलेले शिंपले जहाजावर एका ठिकाणी ठेवून त्याने पुन्हा समुद्रात उडी मारली. अशा रीतीने बरेच मोत्यांचे शिंपले माकडाने जमा केले.

बाकीच्या व्यापाऱ्यांनी आपापल्या कुवतीनुसार शिंपले खरेदी केले. टपोरे मोती फारसे कोणाला मिळालेच नाहीत. बरेचसे मोती छोटेच होते. माकडाने आणलेल्या शिंपल्यात मात्र छान मोती होते. त्याच्या मागे त्याची तपस्या होती.

हे माकड पूर्वी या मोत्यांच्या बेटावरच रहात असे. त्याचा मालक एक नावाडी होता. मोत्यांचे शिंपले आणायचं काम त्याने त्याला शिकवले होते. पुढे तो नावाडी मेला. त्याला काही कोळ्यांनी आपल्या पाशी ठेवले. पण हे नेहमी झोपत असे म्हणून त्याला एका माकडवाल्याला विकून टाकलं. मोत्याचे शिंपले आणायची कला याला अवगत आहे हे त्यांच्या लक्षातच आले नाही. कोणे एके काळी नाचणारं बागडणारं माकड सुस्त का झालं हे ही त्यांना समजलं नाही. हे निरुपयोगी आहे असे समजून त्यांनी बिचाऱ्याला विकून टाकलं.

माकडवाल्याने बरेच दिवस त्याला आपल्याजवळ ठेवले, पण त्याची किंमत व उपयोग तो समजू शकला नाही.

माकडाने जमवलेले मोती ही आता गोपाळची संपत्ति होती. त्याने आपल्या भावी मालकासाठी हा संग्रह जमवला होता.

अशर्फी गुप्ताने सर्व मोती सुरक्षित ठेवले आणि आपल्या शहरात पोचल्यावर ते गोपाळच्या हवाली केले.

आता गोपाळ पैसेवाला बनला. त्याने एक छोटेखानी घर बांधलं. मोत्यांचं बेट पाहून जसा माकडात उत्साह संचारला, तसाच पैसे मिळाल्यावर गोपाळचा आळस पळून गेला. वर्षातून एकदा तो माकडासह मोत्यांच्या बेटावर जाई आणि तेथून शिंपले घेऊन येई. पाहता पाहता तो चांगला श्रीमंत झाला. लग्न करून आरामात जीवन जगू लागला. आईने आपल्यासाठी किती कष्ट केले हे आता त्याला समजले. सर्वजण त्याला आळशी व निकम्मा म्हणत, पण आईने तिकडे लक्ष न देता त्याला लहानाचा मोठा केला. तो व त्याची बायको मोठ्या प्रेमाने आईची सेवा करु लागले.

